

פירושו הראשון

של רבי אלחנן יצחק בן יקר מלונדון לספר יצירה

יוצא לאור ע"י יהודה אריה וידה

ה ק ד מ ה

המחבר ששמו נקרא על המאמר הנוכחי לא זכה כמעט לפרסום בין נושאי המסורת המיסטית בספרות ישראל. ר' מאיר בן גבאי הוא, כנראה, היחידי שמביא שורות אחדות מתוך אחד מחיבוריו¹ ורק לפני שלושים שנה תיאר מ. וויינברג כתב־יד פולדא המכיל פירושו, או ביתר דיוק אחד מפירושו, לספר יצירה². שנתיים אחר הופעת רשימת כתב־יד העבריים בספרית פולדא הודיע א. מארכס שבאוצר הספרים העשיר של הסימינריון בניו־יורק נשמר פירוש שני של ר' אלחנן לס"י וגם שתי נוסחאות של החיבור המצוטט על ידי ר' מאיר בן גבאי³. על הידיעות האלה ביסס פרופ' ג. שלום את הדברים המעטים שהקדיש לר' אלחנן בספרו האנגלי על תורת הסוד ביהדות⁴ ובשנת 1949 סיכם ד"ר בצלאל רות בסקירתו על פעולתם האינטלקטואלית של יהודי אנגליה בימי הבינים כל מה שהיה ידוע אז על המיסטיקאי מלונדון⁵.

במשך עבודתי על אוסף כתב־היד העבריים בספריה הלאומית בפריס עלה בידי לגלות בתוך כתב היד המסומן 815 מאמרים בתורת הסוד מאת מחבר אלמוני ונסיחי לנתח את תוכן כתב־היד במאמר שנכתב צרפתית⁶. רק אחר כמה שנים נוכחתי שהפירוש לס"י הנמצא בתוך כה"י הנזכר (ובניסוח יותר קצר בתוך כ"י 770 של

1. ס' עבודת הקדש, חלק שלישי סוף פרק נב: ובספר יסוד היסודות כתב הרב ר' אלחנן ב"ר יקרז"ל. תודתי נתונה לפרופ' ג. שלום שהעירני על זה (מכתב מ־8.12.60) והעמיד לרשותי את תצלומי כתבי יד ניו־יורק שאדבר על אודותם להלן.
2. עיין M. Weinberg, *Die Hebräischen Handschriften der Landesbibliothek Fulda* ב־*Jahrbuch der Jüd.-litt. Gesellschaft*, כרך XX, פ"פ 1929, עמ' 273–296. כתב־היד המעניין אותנו מתאר בעמ' 283–284. ווינברג כנראה לא הרגיש שכתב היד מכיל תעודות שונות ושפירוש ס"י דידן מתחיל רק בעמ' 12. השוה גם נ. אלוני וד. ש. לוינגר, רשימת תצלומי כתבי היד במכון לכתב־היד העבריים, ירושלים, תשי"ז, עמ' 51 מספר 690.
3. כתב־יד שנרשם על ידי מארכס בסימן 838 (להלן ניו־יורק א) וכ"י בלי סימן (להלן ניו־יורק ב) תוארו בקיצור על ידו ב־*Register of the Jewish Theological Seminary*, 1931/2; מאמרו של מארכס לא היה לפניו והעירני עליו פרופ' ג. שלום (על הכינויים "פירוש ראשון" ו"פירוש שני" עין להלן הערה 13).
4. עיין *Major Trends in Jewish Mysticism*, מהדורה שנייה, נ"י 1946. עמ' 370, 376.
5. Cecil Roth, *The Intellectual Activities of Medieval English Jewry* (The British Academy Supplemental Papers, n v VIII) לונדון [1949] עמ' 62.
6. *Etudes* ב־*Le manuscrit hébreu no 815 de la Bibliothèque Nationale de Paris* *Orientalis à la mémoire de Paul Hirschler*, בודפשט 1950, עמ' 21–27.

ואתו קובץ) הוא הוא פירושו של ר' אלחנן שבא אלינו דרך כ"י פולדא. על פי שלושת כתבי היד ערכתי הוצאה שאני נותנה כאן לפני הקוראים. מלבד זה הצלחתי, הודות לעזרתו הנדיבה של פרופ' ג. שלום, לקבוע מסמרות בביבליוגרפיה של ר' אלחנן על פי התעודות העומדות לרשותנו כעת. אולם קודם שאציע בקצרה את המסקנות שהעליתי בנוגע לבעיה זו, מן הצורך לסכם את הנתונים המעטים שבידינו על בסיבות חייו ולימודיו של רבינו.

על מקום מושבו ויחוס משפחתו עומדים אנו מתוך קולופון של פס"י בכ"י פולדא ומתוך חתימת ס' סוד הסודות בכתב-יד ניו-יורק.

במקום הראשון הוא כותב (עמ' 36):

אני אלחנן יצחק בר יקר למדתי זה הספר לפני אדם
שלמדו לפני רבינו יצחק
הזקן זלה"ה ופירשתיו בעיר
לונדריש.

בכ"י ניו-יורק א קו, ב; ב נח, ב, הוא אומר:

ספר זה שעשיתי וחברתי אלחנן בן יקר מגזע רבינו
שמעון הגדול וכו'.⁸

מכאן אנו למדים (א) שר' אלחנן חי בלונדון דור אחד אחר רבינו יצחק הזקן מגדולי בעלי התוספות (נפטר זמן מה אחר 1180 למנין הרגיל, עיין א.א. אורבך, בעלי ה"ת - ספ"ו ת, עמ' 195—211); (ב) שמוצאו ממשפחה מיוחסת, מבני בניו של רבינו שמעון בן יצחק בן אבון ממגנצא שאחדים מהם נתגלגלו לאנגליה ומילאו שם תפקידים חברתיים וציבוריים חשובים בעוד שענף אחר נשאר באשכנז וממנו יצא ר' יהודה החסיד בן דורו של מחברנו.⁹

7. כך היא הגירסא. ווינברג קראו עשיתיו, ברם צורת האותיות אינה סובלת קריאה זו.

8. יש להעיר שהמחבר שילב את שמו הן לתוך המשפט המליצי הפותח את ס' סוד הסודות הן לתוך בתי השיר המצורפים לקולופון פי' ס"י השני. במקום הראשון הוא כותב (כ"י ניו-יורק א צו, ב; ב מח, ב):

אֵל הַיְיָ נֹרָא נְאֻדָּר בְּנוֹה יִקָּר יַעֲמִידֵנִי עַל הַעֵיקָר לְהוֹדִיעַ לְבַנֵי אָדָם כְּבוֹד הַדָּר מַלְכוּתוֹ
וּמַעֲשֵׂה תַקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ

את פירושו השני לספר יצירה הוא מסיים בשיר בן ארבעה בתים (כ"י ניו-יורק ב עח, א):
אמת צמחה צדקה נשקפה והולידו אלומות האמונה
קצרתיה בחכמה ובשכל אסרתיה באזור התבונה
ואלחנן בנו יקר מניתי (?) לאלהים אמת דבר נכונה
ביען נבחרה מראש אמנה שמה מותר אלומת האמונה.

9. על רבינו שמעון הגדול ושלשלת ייחוס משפחתו וצאצאיו עיין י. ל. צונץ - *Literaturge- schichte der synagogalen Poesie*, ברלין 1865, עמ' 111. השוה גם במאמרו של אברהם עפשטיין על תולדות ר' שמואל החסיד (כתבי ר' אברהם עפשטיין, כרך ראשון, ירושלים, תש"י, עמ' רמח). על הענף האנגלי של המשפחה עיין מה שכתב דוד קויפמן *Gesammelte Schriften*, כרך ג', פ"פ 1915, עמ' 75—80. השווה ג"כ מה שכתב פרופ' רות בתולדות רבנו אליהו מלונדריש (פירושי ר' א' מלונדריש ופסקיו, ירושלים תשט"ז, מבוא, עמ' 20—21).

על קשריו עם המסורת הרבנית החיה ועל בקיאותו בספרי חז"ל יעידו כתביו שאחד מהם מופיע כאן. בסוף הפירוש השני לס"י (כ"י ניו-יורק ב ע"ח, א) הוא מציין למקורות ששאב מהם:

אני אלחנן עשיתי זה [ה]ספר ולקחתי מדבר[ני] רב סעדיה ומדברי ר' אברהם אבן עזרא החכם [ו]מדברי ר' שבתאי הרופא.

בתוך חיבוריו השונים הוא מביא גם כן, מלבד ר"י הזקן, את רש"י, את ר' אברהם בר חייא, את פיוטי (ר' אלעזר) הקליר, ר' יהודה הלוי ור' אברהם ו' עזרא, את ס' אסף הרופא (שבדאי הושפע ממנו גם במקומות שאינו מביאו בפירוש¹⁰). אין כל ספק שספרים, כמו פרקי רבי אליעזר וברייתא דשמואל¹¹ היו תמיד לנגד עיניו. רבינו קיבל לקח גם משכניו הנכרים, אם בכתב ואם בעל פה אף כי אינו מודה על זה. במחקר מיוחד הראיתי כיצד הכניס לתוך ספריו אי-אלו דעות והשקפות שכיחות בנצרות בת-זמנו¹². ואלו הם כתביו שנודעו עד עכשיו:

א. הפירוש הראשון¹³ לספר יצירה.

כתב-היד: פולדא כ"י עברי 8° A 4 עמ' 12—35;

פריס כ"י עברי 770 דף כא, ב—כה, א;

מסורת בשם ר"י הזקן מביא אלחנן גם בפירוש השני לס"י, כ"י ניו-יורק ב סה, ב: ושמעתי בשם רבינו יצחק הזקן נ"ע.

10. רש"י: כ"י ניו-יורק ב סה, ב (ואולי גם בפירוש הראשון להלן שורה 250).

אברהם בר חייא: פירוש ראשון, להלן שורה 246 (הנשיא אברהם בר חייא); פי' שני, כ"י פריס 815 סד, ב (אברהם חייא!); במקום המקביל כ"י ניו-יורק ב סה, א: צאחב שורטה. הקליר: כ"י ניו-יורק ב סח, א.

יהודה הלוי: כ"י ניו-יורק א קה, ב=ב נו, א.

אברהם אבן עזרא: כ"י ניו-יורק א צח, א=ב מט, א; א קה, א—ב ב נו, א; ב סט, ב. אסף: נזכר בפירוש הראשון, להלן, שורות 319 ו-378 אולם ללא הבאת טכסט מסויים כמו שהמחבר מזכיר את השמות של גלינוס ואי-אלו רופאים מימי קדם; עיין מה שכתבתי להלן בהערות על שורה 318.

11. "משנתו של שמואל בן אבא" נזכרת בפירוש הראשון, להלן, שורה 250. את ה"ברייתא דשמואל" מביא ר' אלחנן בכ"י פריס 815 סב, א, אך לא במקבילה, כ"י ניו-יורק ב נט, א; אבל בכ"י זו סא, א, הוא מזכיר את שמואל ירחינאה וחמשה פרקים שחיבר יונתן בן עוזיאל בסוד העיבור, בעוד שבכ"י פריס אינו מביאם כלל. בכ"י פריס הנ"ל סב, א, הוא מציין גם כן לדברי "ר' שבתאי הרופא הנקרא יוננו" (צ"ל דונלו).

12. לנושא זה הקדשתי את הרצאתי בקונגרס העולמי השלישי למדעי היהדות בירושלים תשכ"א 1961: "רבי אלחנן יצחק בן יקר מלונדון והאידיאולוגיה הנוצרית של זמנו" ואת מחקרי בלועזית *De quelques infiltrations chrétiennes dans l'oeuvre d'un auteur anglo-juif du XIIIe siècle* Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge ב" כרך כ"ח 1961.

13. בתוארים "ראשון" ו"שני" משתמש אני רק לשם נוחיות. יחסיהם ההדדיים של שני הפירושים (וכן יחסי הניסוחים השונים של כל אחד ואחד, ראה להלן) טרם נקבעו והבעיות הכרוכות בהם צריכות עיון נוסף ומחקר מעמיק.

פריס כ"י עברי 815 דף נב, א; נד, א—גז, ב¹⁴.

ב. הפירוש השני לספר יצירה

כתביד ניו-יורק ב דף סב, ב—עח, א.

התחלת ניסוח שונה של אותו פירוש נשמר בסוף כ"י פריס 815, דף סג, ב—סד, ב.

ג. סוד הסודות או יסוד היסודות

כתביד ניו-יורק א דף צז, ב—קו, ב;

ניו-יורק ב דף מח, א—נח, ב¹⁵.

ניסוח שונה נמצא בכ"י פריס 815, דף נז, ב—סא, א.

ד. מאמר בלי שם מיוחד על תנועות החמה והלבנה.

כתביד ניו-יורק ב דף נח, ב—סב, ב ובניסוח שונה כ"י פריס 815 דף סא, ב—סג, ב¹⁶.

14. בין כ"י פולדא וכ"י פריס 815 ישנם אך ורק חילופי גרסאות ממין הרגיל שאינם מבטלים את אחדות הניסוח המשתקף בהם, רק שמעתיק כ"י פריס השמיט כאן כמו בשאר המקרים (עיין להלן) את שם המחבר. אולם בכ"י פריס 770 אנו עומדים בפני ניסוח קצר (או מקוצר) וחסר שם גם הגספח האסטרונומי ("מעשה הגלגלים ותהלוך המאורות") הדי ארוך (127 שורות בכ"י פריס 815) המצורף לשתי הנוסחאות האחרות. — אגב אעיר שהשערתו של פרופ' רות שנוסח פולדא "אולי בעצם כתב ידו של המחבר" אינה עומדת בפני העובדות. בדיקת כתב היד מוכיחה שכמה גרסאות נגרמו בו על ידי קריאה מוטעית של הטופס שהסופר העתיק ממנו. עיין למשל שורה 537 במהדורה הנוכחית ל' יום שנשתבש ל-מ נ ק ס; שורה 539 שורה אחריו ובכ"י פולדא ע מד (ואולי צריך להגיה את שני כתבי-היד ולגרוס ע מד שורה אחריו); שורה 569 כ ג ו מ ר ה נשתבש ל-כ ג ו נ מ ר ה. בעצם כל כתבי-היד שנשארו לנו רק העתקות שעין המחבר לא שלטה עליהן. ראה לכך שתמונות הכוכבים שצויירו על ידי המחבר (עיין שורות 405—407) נרשמו בכתב-היד בצורה משובשת ושהתמונה שלפי הבטחת המחבר (שורה 409) היתה ראויה לבוא "באחרית הספר" נמצאת בכ"י פריס בלבד.

15. נראה שכ"י א הגוה על פי כ"י ב על ידי איזה סופר בן המאה הי"ט.

16. במאמרי על כ"י פריס 815 (השוה לעיל, הערה 6) כבר עמדתי על טיבו של חיבור זה (עיין שם, עמ' 26) אבל הגבלתי באי-דייוק מן החיבור הקודם שהוא "סוד הסודות". בכתבי-יד ניו-יורק א וב המחבר מסיים את דבריו מתוך הבאת אלפא-ביתא דיוסף בן עוזיאל ובסוף הוא נפטר מן הקורא בשהוא מדגיש את זכות מי שיפיץ את ספרו בתוך הקהל. מעתיק כ"י פריס קיצר את הדברים והשמיט את שם המחבר עד כדי שלא ניכר המעבר מן המאמר בחכמת הסוד אל תיאור מהלך שני המאורות.

כ"י ניו-יורק א קו, א

כ"י פריס 815, סא, ב

כ"י ניו-יורק ב נח, ב

המורה רעהו יראת אלהים נכתב בספר זכרון לתת לו חלק ברבים במתן שכר לצדיקים. על כן אל יסתיר אדם ספר זה כי יגלהו ללמד לרבים יראת אלהים להדריכם בדרך טובה ויזכר לטוב.

המורה רעהו יראת אלהים נכתב בספר זכרון לתת לו חלק ברבים בהתחלק שכר לצדיקים כי יחמול יהוה אלהינו עליהם כאשר יחמל איש על בנו העובד אותו. על כן אל יסתיר אדם ספר זה שעשיתי אני אלחנן בן יקר מגזע רבינו שמעון הגדול כי יהודע יגלהו להצדיק רבים להיות מזהיר כוהר הרקיע וכוכבים לעולם ועד זאת אלפא ביתא ראיתי כתובה וכוונתי לפי יכלתי כדי למסרה לישראל

המאמר לשני ניסוחיו קרוב לנספח האסטרונומי של הפירוש הראשון לס"י הכל כפי דרכו של ר' אלחנן לחזור כמה פעמים על אותו ענין¹⁷.

עדיין לא הגיעה השעה וגם אין מטרתה של העבודה הנוכחית לדון בתורתו הסודית של ר' אלחנן, בהשקפותיו על שאלות שונות של החיים הדתיים וביסודות השכלתו הכללית לכל פרטיה. נסתפק איפוא כאן בפרסום חיבורו שכינינו אותו: "פירושו הראשון לספר יצירה". בהערות השתדלנו כפי יכלתנו הקלושה להשוות את דעות המחבר המובחנות בפירושו זה עם המקבילות שמצאנו בשאר כתביו, עם פירושי ס"י של ר' סעדיה גאון¹⁸, ר' שבתאי דונולו¹⁹ ור' יהודה בר ברזילי הברצלוני²⁰, וכן עם הפירושים והספרים שיצאו מחוג חסידי אשכנז.

כאמור לעיל, הוצאתנו מיוסדת על שלשה כתבי יד:

א. כ"י פריס, ספרייה לאומית, עברי 815, נב, א; נד, א—ג, ב; (כתביד א);

ב. כ"י פריס, ספרייה לאומית, עברי 770, כא, ב—כה, א; (כתביד ב);

ג. כ"י פולדא, עמוד יב—לה; (כתביד ג);

שלוש כתבי-יד הידועים לנו היום מלאים שגיאות העתקה ושיבושים, אמנם מתוך השוואתם אפשר לערוך ברוב המקרים מהדורה מובנת.

הנוסח בכ"י ב קצר יותר מזו של א וג. לא זו בלבד שאינו מכיל את הנספח האסטרונומי שדיברנו עליו (שורות 399 והלאה בהוצאתנו) שבאמת אין לו אלא קשר בלתי ישר עם ס"י, אף כי אין כל ספק שהוא פרי עטו של מחבר גוף הפירוש (עיינין ש' 138—139: ואני אפרש בסוף הספר ענין הכוכבים), אלא גם חסר שם חלק הגוף של עצם הפירוש (מן א' מ' ש' מ' ד' מ' מ' ת' ע' ד' ז' ה' ס' פ' ר' שורות 100—327).

וכאן מתחיל המאמר על מהלך החמה והלבנה:

כ"י פריס

כ"י ניו-יורק ב

לכו חזו מפעולות השמים המספרים כבוד אל . . . לכו חזו מפעולות אלהים מעשה השמים להודיע לבני אדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו . . .

17. בכ"י ניו-יורק א צו, א—ב באים לפני "סוד הסודות" שני טכסטים שבוודאי אינם מעשה ידי ר' אלחנן הם:

א. תפלה בפרוזה חרוזה שהשפעת "יגדל אלהים חיי" ו"אדון עולם" ניכרים בה;
ב. וידוי בסימן א נ י י ע ק ב.

18. תפסיר כתאב אלמבאדי לסעיד בן יוסף אלמערופ בסעדיא אלפיומי [מהדורת מאיר למברט] *Commentaire sur le Séfer Yesira... par le Gaon Saadya de Fayyoun publié et traduit par Mayer LAMBERT* פריס 1891.

19. ספר חכמוני לרב שבתאי דונולו הוציאו לאור דוד קאשטילי, פרינצי 1880.

20. פירוש ספר יצירה ל... ר' יהודה בר ברזילי הברצלוני יו"ל עם מבוא והגהות והערות מאת ש. ז. ח. האלברשטאם, ברלין תרמ"ה.

מאיך נמצאת בכ"א קרוב להתחלתו (בין מלות הפעולות ו אותם אל פא ביתות להלן שורות 8 ו-9) הוספה שלא רק שאין לה ענין כאן אלא שרובה חוור במקומו הראוי.

ודבור הוא שם דבר ופעולה מהשמים תכלת כמו ורידי יד לבן גודל המאורות מזרח ומערב כאבן לבן כמים שנראת גדולה מערכה. ג' אוה- בים מתולדות חם ויבש מסייעים לנשמה מכח ליחה ואמצעי עיקר היסוד וראשון ושלישי קרוב זה לזה. ג' אויבים מתולדות קר ולח. ג' מחיים מתולדות חם ולח. ג' ממייתים מתולדות קר ויבש. כ"ב פעמים וגוף אחד בגוף. כ"ב חפיצים (!). ראש ובטן וגוייה ושבע שערים. ו"ב מנהיגים בו בלשון קשורות כ"ב אותיות הלשון הוא גוף האותיות בכל רוח של יוצרות רוח. והאמצעי הוא עיקר היסוד והשנים ים קרובים לשאצלם (בכ"י לשאצלם) מביאים נגעים כפי גזרת (בכ"י כפי גזרת) הכוכבים. יהי רקיע כמו שור וחמור לשורים הרבים כדי מטריד (!) ומוליך עננים לאוצר מטעינו (!) על אחת מי"ב רוחות אם בקור הקרח והכפור והגליד וגשמי זעף או בטללי רוויה או שואה וערפל הכל בגזרת הכוכבים וזה בתחבולין פי' במחשבה לפי המזל והכוכב שבו פונה דרכות לאוצרות. והיה בהשתלם כל המלאכה באחרית הקיץ מביט היוצר בפעולת המשרות המשרתים של השנה שנ' תחת כל השמים ישרהו פי' במבטו מתמלא כל העולם אור והם הברקים. ואם שינו ומהרו ואחרו נותן היוצר קולו בגער עליהם שנ' שימעו (!) שמע ברוגז קולו וזורק בהם חיצוי אש שנאמר וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם. ויש שזורק בהם אבני אלגביש והם נופלות לארץ. לכן אצל צורפי כסף תמצא מהם הרבה.

השוה שורות 276—279 :

שלש לכל רוח... והאמצעי הוא עיקר ושורש היסוד והשנים הקרובים לשאצלם

השוה שורות 279—284 :

ואף ברי מטריח למוליך העננים לאוצר וטוען על אחת משנים עשר רוחות... וזהו בתחבולותיו פי' במחשבה לפי המזל והכוכב שבו פונה לדרכו לאוצרות.

השוה שורות 290—295 :

והיה בהשתלם המלאכה באחרית הקיץ מביט היוצר בפעולת המשרות תים של כל השנה שנא' תחת כל השמים ישרהו פי' במבטו מתמלא כל העולם אור והם הברקים. ואם שינו ומהרו ואחרו נותן היוצר קולו בגער עליהם שנא' שמעו שמוע ברוגז קולו וזורק בהם חצי אש שנ' וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם. ויש אשר יזרוק בהם אבני אלגביש והם נופלות לארץ.

שני הפירושים שחיבר ר' אלחנן על ספר יצירה אין בהם משום ביאור רצוף ומקביל לכל משנה ומשנה של פרקי הספר כסדרן. אלא המפרש דן אך ורק בפסקאות הצריכות הסברה לפי דעתו, או ביתר דיוק הוא בירר את הטכסטים שמצא בהם ענין לעיוניו וסמך לדעותיו.

שני לחות-השוואה הנספחים כאן ימסרו את הפרטים הנחוצים:

א. על מקומן של משניות ס"י בתוך הפירוש היוצא לאור כאן.

ב. על המקומות בהם מבוארות משניות ס"י הן בפירוש הראשון (לפי שורות המהדורה הנוכחית) הן בפירוש השני (לפי עמודי כ"י ניו-יורק ב).

לוח א

הפירוש	ספר יצירה	נוסח א'	נוסח ב'	שורות
		א, א (ספר וספר וספור)	א, א	11—13
		שם (שלישם ושתיים נתיבות)	שם	21—22
		שם (רוח אלהים חיים)	שם	23
		שם (חקק ... וקדוש)	שם	24—33
		א, ג+ו, ד (חמש ... מעור	א, ב+ו, ח	34—46
		+ וכרתו לו ברית)		
		א, ה+א, 3	א, ו+מ, ה	47—83
		ב, א (יסודן כף זכות וכף חובה [נכפל ב ג, א	ג, א	84—99
		א בקצת שינוי])		
		ו, א (מִחֶשֶׁ מ' דוממת ... בינתים)	ליתא	100—113
		ג, ב [מצורף לג, ט] (אֲמַשׁ חתום...)	ג, ב	114—131
		ד, א (שבע כפולות)	ד, א	132—139
		ה, ב (שתיים עשרה פשוטות בהם יצר	ליתא בניסוח כ 13	140—141
		שתיים עשרה מזולות)		
		ו, א (שבעה כבושים!		
		וצבאותיהם ... הפקידים לתלי ולגלגל		
		וללב)		
		ו, ב (טובה גנוזה לטובים ורעה לרעים		
		שמורה)		
		א, ד (והשב יוצר על מכונו)	מ, ג	199—225
		א, ו (וצפייתן ... משתחווים)		
		א, ד (כשלהבת קשורה בגחלת)	מ, צ+א, ה	226—236
		ד, ג (שש צלעות ... באמצע)	ד, ב	237—246
		ה, ב (תאומים)+ה, א (גבול ... זרועות	ה, י+ו, ב	246—273
		עולם)		

הפירוש	ספר יצירה	
שורות	נוסח ב'	נוסח א'
274—295	א, יא	א, י (ורוח בכל אחד מהם)
296—310 (השוה 142—198)	ו, ז	ו, ב (טוב... שמורה)
311—327	ו, ה	ו, ב (לב בנפש כמלך במלחמה)
328—379	ה, ה	ו, ג (שלשה אוהבים... ממתים)
380—398 (השוה 311—327)	ו, ה	ו, ב (לב בנפש כמלך במלחמה)

לוח כ

פ"י ס"י ב	ס"י	פ"י ס"י א
(כ"י ניו יורק ב)		(שורות ההוצאה הנוכחית)
סב, ב ; סו, ב	ג, ח	11—13 ו 21—23
סח, א ; סט, א	א, א	34—46
—	א, ג	199—225
סט, ב—ע, א	ד, ג	47—83
עו, ב ; עז, מ—ב ; עז, ב	(ד, יב)	226—236
סט, ב	א, ד	—
סג, א	ד, א	274—295
—	ב, ד	84—99
עד, א	ב, ה	—
סט, א	ג, ו	—
סד, א	ג, א	— (השוה ב, א)
—	ג, ב	114—131
סג, ב	ג, ו	—
סג, ב	א, ה	—
סד, א	א, ו + א, ד	—
—	א, ח	132—139
—	א, י	237—246
סו, א	ב, א	—
ע, ב {	ה, ב	246—273 (140—141)
	(+ ה, א)	
סג, א—ב {	ו, א {	100—113
		142—198

פ"י ס"י א	ס"י	פ"י ס"י ב
(שורות ההוצאה הנוכחית)		(כ"י ניו יורק ב)
296—327	ו, ב {	עא, ב; עה, א
380—398		
328—379	ו, ג	עה, א; (עא, א—ב)

[פירוש ספר יצירה]

- באתי להגיד מעט מזער ממופתי האל הגדול הגבור הנכבד והנורא
 יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אברהם ויצחק וישראל אשר ברא
 שלשים ושנים נתיבות חכמה פליאות נעלמות מעיני כל אדם והתכונה
 אשר ברא ממנה היא עשרים ושנים אותיות שהם יסוד כל כתבם
 היוצר ב"ה מאש שחורה על גבי לבנה וחלקם לשלוש מחלקות אמות
 כפולות ופשוטות וסדרם דרך ענייני מניין במאתים ועשרים
 ואחד אלפא ביתות וברא מהם כל יצור והוא שם דבר לכל דבר
 הוא פעולה כלומ' מלות הפעולות.
 ואותם אלפא ביתות צרופות ושקולות ומומרות וכלם דרך מניין
 כמו א"ב מוניין בה עד עשר וכופלין העשיריות עד מאה וכופלין
 המאות עד אלף בא"ט ב"ח דבי רב. ואשר הושיבם וסדרם
 דרך מניין זהו ספר ככת' אחר הספר אשר ספרם יואב. כתבם
 מאש שחורה על גבי לבנה זהו ספר. קשר להם כתר וקרא הצירופים
 זהו סיפור. ובכל הצירופים יש בהם סברת הדיבור כאשר אנחנו

א : כ"י פריס 815

ב : כ"י פריס 770

ג : כ"י פולדא 8° A4

2. יהוה | ב ג הש'. ויצחק וישראל | ב יצחק ויעקב.
3. נעלמות | ב ונעלמות; א פי' נפלאות. מעיני כל | ג מעיניו של אדם | ב חי אדם.
7. אלפא ביתות | ב אלפא ביתא. והוא | ב ג הוא.
- 7/8. לכל דבר הוא | ג וכל דבור היא.
8. הפעולות | א מוסיף כאן : ודבור הוא שם דבר ופעולה; אחרי מלים אילו נמצאת שם הוספה מורכבת שסממניה השונים נשתרבו ממקומות אחרים; עיין בהקדמה.
9. ביתות | ב ביתא. צרופות | א שרופות. ומומרות | א חסר.
10. העשיריות | ג העשירות.
11. המאות | א המאות; ב הק'. דבי רב | א ומצאה מוגה באי"ק בכ"ר; ב ואלו נראה באי"ק בכ"ר. הושיבם וסדרם | א סדרם והושיבם.
12. כתבם | א כתבו.
14. יש | ב שיש.

12. אחר הספר : ד"ה ב, ב, טז, (לפנינו דויד !). — 16. יהי אור : בר' א, ג. יהי מאורות : שם

- 15 רואים במעשה בראשית כי ביה נהיה האור כשהוציא מלפני כבודו
יהי אור וכן יהי מאורות. ובקו נקוו המים כשאמר יקוו. ובצ"א
יצאו למיניהם כל נפש חיה כשאמר תוציא הארץ נפש חיה למינה.
ובדש"א יצאו כל הדשאים למיניהם כשאמר תדשא הארץ דשא.
וכאשר אנחנו רואים שנתן כח באלה האותיות יש להאמין בקול שיש כח
באותיות האחרות. 20
- ואלה השלשים ושתיים נתיבות: התלי שלש אש ומים ורוח וגלגלי שבעת
הככבים ושנים עשר מזלות והעשר ספירות בלימה הרי שלשים ושתיים.
ופי' רוח אל הים חיים כבוד וכסא וכל צבא כלומ' מכונן.
חקק פי' העמיד והמציא.
- 25 צבאות אות בצבאו חקוק יהוה על הכתר על דרך קודש ליי.
אלהי ישראל פי' שרי מעלה הנקראים אל כמו מיכאל גבריאל וכל שאר
קדושים המשרתים.
אל פי' חזק.
שדי מציא כל וכל יכול.
- 30 רם ונשא כינוי ועל לנושא שהוא עליון ונושא התחתון שאין בו דרך
הנושאים שהם התחתונים ונושאם עליון.
שוכן עד וקדוש פי' שוכן בעדי עד, פי' גובהי שמים שפריר על
גבי שפריר ומשכן על גבי משכן עד אין חקר ותכלית.
- חמש כנגד חמש וברית יחוד באמצע. פי' היוצר כרת ברית עם
אברהם אבינו להיות בלום ביי ספירות שלא להרחיב הלב לחשוב ראשית
ואחרית ושאר העמקים שנתהלך לפניו והיה תמים כשלהבת הזו שהיא 35
16. יהי אור | ג יהי אור כו' והי רקיע.
19. וכאשר | ג כאשר. בקול | ג בקו'. שיש | ב יש.
21. ושתיים | ג ובשתיים. וגלגלי | א וגלגל. שבעת הככבים | א ז' כוכבים
23. חיים | א חסר.
25. יהוה | ב השם; ג שם בן ד. קודש | א חסר. ליי | ב אל השם; ג חסר.
26. שרי | א ישרו. גבריאל | א וגבריאל.
26/27. שאר קדושים | א הקדושים.
30. ועל | כך הוא בשלושת כתבי־היד ואעפ"כ נראה שיש למחקו. לנושא | ג ונושא; ב חסר;
ונושא | ג הנושא.
32. שוכן(2) | ג חסר. שמים | א השמים.
34. יחוד | כך הוא בשלושת כתבי־היד. היוצר | ב היוצר; א היוצר באמצע. כרת | א ברא.
35. להיות | ב להיום.
36. הזו | א הזאת.
- יד. יקוו: שם ט. — 17. תוציא: שם כד; (בב תוצא הארץ דשא נפש חיה למינה, עירוב שני
פסוקים: בר' א, יא וכד.) — 18. תדשא: שם, יא.
25. קודש ליי': שמות כח, לו. — 36. התהלך: בר' יז, א.

- קשורה בגחלת שאם תרום השלהבת לא תשכח הגחלת כי אם תנתק השלהבת כמעט ונראית כפורחת ממנו תחזור מיד למקומה. כן יהיה לב האדם אם יפנה לחשוב מהו הבורא ושאר העמקים ישוב למקום שהתחיל לחשוב. ולזכרון אזהרת הבלים כרת ברית במילת המעור הוא בשר הוא מילה ככת' למען הביטאל מעוריהם וכת' ישבות מעיר. בין עשר אצבעות הרגלים כלומ' אחד קדוש מושל בעשר ספירות שהוא הכל מעלה ומטה צפון ודרום מזרח ומערב. וגם קשר עשרים ושתיים אותיות בלשונו בין עשר אצבעות ידים כלומר העשר ספירות יסד מכ"ב אותיות. ולכבוד הבורא ולזכרון עשר ספירות קדשו אבותינו המעשר כלומ' אחד קדוש בעשר ספירות. מדתן עשר שאין להם סוף. פי' כשם שאנחנו רואים כי עשר אין להם סוף כשתכלה למנות עשר תשוב לאחד פי' אחד עשר שנים עשר וכן בכל הלשונות. וכן באלפא ביתא תמנה עד עשר ותכפיל העשיריים עד מאה וממאה תכפול עד ט' מאות דרך א"ט ב"ח ואחר תחזור לאלף שהוא א' בפירושו סימן הוא לך שהיוצר אחד הוא בעשר ספירות ולפני אחד לא תמנה כלום ולאחר עשר כלום כן לפני היוצר אין מספר ככתו' ולפני אחד מה אתה סופר, ולאחר העשר אין להרהר ולהרחיב הלב כי מסופו תחזור לראשו ככת' נעוץ סופו בתחילתו ותחילתו בסופו כשלהבת קשורה בגחלת. עומק טוב ועומק רע. פי' יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו אין לנו להרהר אחר מדות היוצר מה זה ועל מה זה כי הוא חונן את אשר יחון ולו נתכנו עלילות וידוע את אשר יעשה והדין דין אמת

40. אזהרת | ב אזהרות ; הבלים | ג בלימות.
 41. המעור | אב המעורה. הוא בשר הוא מילה | א היא בשר היא המילה ; ג הוא בשר קודש היא המילה.
 42. אצבעות הרגלים | א אצבעות רגלים ; ג האצבעות הרגלים.
 43. בעשר ספירות | א בעשרה ספירות (או : בעשר הספירות). ומערב | ב מערב.
 44. העשר ספירות | א הספירות.
 45. כשתכלה | א כשכלה ; ב בשכלה.
 46. וכן באלפא | ב אלפא. תמנה | ב תמנע. עשר | א חסר.
 47. העשיריים | ג העשורים. עד ט' | ג לט'.
 48. בפירושו | ב בפירוש (ואולי צ"ל כפירושו). סימן | ב וסימן.
 49. תמנה | ב תמני.
 50. בצדקו | א בצדקתו. ויש | א חסר.
 51. את | אב חסר. עלילות | ג העלילות. וידוע | ב וידע.

41. למען : חבוק ב, טו. מעיר : הושע ז. ד. — 56—57 יש : קהלת ז, טו ; (אבל ספק אם יש כאן הבאה או מליצה מקראית גרידא.)

ונעלם.

- 60 ע[נין] א[חר] עומק טוב ועומק רע. אם ישאל אדם וישיב אל לבו ידענו כי הטוב והרע נקשרו באחד מארבע מוסדות הגופה לפי מה שהם רבות או מועטות באדם מתחילתו. כי המרה השחורה מביאה הכעס והקפדנות היא ההקפדה והחשד והחימוד ומחשבות רעות על כל הארץ ובשמים וחלומות השוא והפחד והאנינות והיגורת והדאגה. ומרבית הדם במתק מביא נדיבות הלב ודיעה וממשלה והאהבה והריעות עם כל רוח והגבורה ורחבת הלב. ומרבית הליחה מביאה התמימות והשכחה והקטנת הנפש והנמיכות והולדת(?) חקרי הלב בחכמה. ומרבית האדומה מביאה החריצות והחדות והגאות וחדודת(?) הלב ממחקרי החכמה ורוחב הלב בתפישת המלחמות. ומרבית שתי יסודות הם עירוב המדות. אם ישאל אדם איך יתכנו הדרכים לידון האדם כפי המעשה הלא רוע המעשה וטובתו גולד משרשי היסודות והנפש הזאת מה פשעה? כבר קדמונו רז"ל במסכת אבות לפום צערא אגרא כי יש בנפש כח ואייל למשול ביסודות ככתו' ואתה תמשול בו ולהפוך רעתם לטוב כי כן צורתה מיום נתנה באדם להוריה ולשומרו מתאות רוח הבהמי ולהדריכו בדרך הישר ואם לא תעשה כן תאסר בבית המשפט עד

60. אדם וישיב | ג וישיב האדם (ב וישוב).
 61. באחד מארבע מוסדות הגופה | א כאחד מן ארבע מוסדות הגוף (בשלושת כתיבי-היד אפשר לגרוס מוסרות).
 62. מתחילתו | ב מוסיף כאן מרה (באותיות גדולות בתור כתובת).
 השחורה | אב שחורה.
 63. והקפדנות | א והקפדנית; ג והקפדינות. הארץ | ג בארץ.
 64. וחלומות השוא והפחד | א והחלומות והשוא והפרד. והיגורת | ב והיגורה. והדאגה | ב מוסיף דם (באותיות גדולות).
 65. נדיבות הלב ודיעה וממשלה | א נדיבות הלב זרעו והממשלה; ב ברירות הלב ודיעה וממשלה; ג נדיבות ודיעה וממשלה. עם | אב על.
 66. הלב | ב מוסיף ליחה (באותיות גדולות). והשכחה | ב השכחה.
 67. בחכמה | ב מוסיף אדומה (באותיות גדולות). האדומה | ג המרה האדומה.
 68. והגאות | ג והגאווה. ממחקרי | ג במחקרי. החכמה | ב חכמה. המלחמות | אב חכמה.
 69. יתכנו | א יתקנו.
 70. משרשי | א משרש.
 71. הזאת | ג חסר. פשעה | א פשיעה. קדמונו | בג קדמו.
 72. ביסודות | א מסודות.
 73. ולהפוך רעתם לטוב | ב להפוך רעתו לטובה; ג ולהפוך רעת' לטוב. נתנה | בנתנתה. ולשומרו | ב ולשמוריהו.
 74. הבהמי | א הבהמה; ג הבהמ'. ולהדריכו | א להדריכו. כן | ב חסר. בבית המשפט | ב משובש. עד | א כי.

71. לפום: אבות ה, כג. — 72. ואתה: בראשית ד, ז. — 80. במופלא: בן סירא ג, כא (מובא בחגיגה יג, א).

- 75 בא יום הפקודה. עומק ראשית ועומק אחרית. פי' מה היה טרם לטרם ומה אחרית לאחרית. וכן עומק רום ועומק תחת. מה הוא רום לרום ומה תחת לתחת. וענין ראשית ואחרית על אודות היוצר. וכן מזרח ומערב צפון ודרום מה מהלאה למחיצות ומהלאה להלאה. ועל זה יאמר המושל המחשב אשר לא יושג אולת. וגם כתיב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש במכוסה ממך אל תחקור במה ש הורשת דרוש כי אין חקר בנסתרות. ואדון אל מלך נאמן מושל בכולם ומושל בכל מעלה ומטה וטרם לטרם ועל רום לרום ומתחת לתחת ומהלאה להלאה.
- 80 יסודן כף זכות וכף חובה. פי' באמ"ש שהוא אש ומים ורוח נקשר יצר טוב ויצר רע. ביסודות החמים נקשרה הנפש הסגולה שהיא היצר הטוב ובשחורה בעזר הליחה נקשר היצר הרע כאשר פירשתי כי הדם והאדומה תולדות רוח ואש והשחורה והליחה תולדות המים ובהם נקשרו מדות הזכות והחובה. וממים ואש ורוח הנקמות והנעימות כי השמים אש ומהם הנקמות ככתו' אש וגפרית ומהם הנעימות ככתו' יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו. וממים הנקמות והנעימות. הנקמות ה' למבול
75. בא יום הפקודה | ג יום הפקדה.
76. ומה אחרית לאחרית | ב חסר.
77. ועומק תחת | ב ותחת. הוא | ב היה. רום לרום | ב לרום על רום ; ג על רום לרום. תחת | בג מתחת.
79. יאמר | בג אמר יושג | א יוצג.
80. תדרוש | ג תדוש.
81. כי אין חקר בנסתרות | א מוסיף ממך ; ג ואין לך עסק בנסתרות ואין חקר. לרום | ב ורום.
84. יסודן | א יסודיו ; ב וסודן ; ג יסודו. ומים | א מים.
85. רע | ג מוסיף פי' . שהיא היצר | ב הוא יצר.
86. בעזר | ב נעדר ; ג בעזר. נקשר | ג נקשרין. היצר | בג יצר.
87. תולדות | ג תולדת.
87/88. מדות הזכות והחובה | ג תולדות הזכות ומדות החובה.
88. ואש | ב ומאש ; ג אש.
89. ככתו' | אג חסר.
90. וממים | א ומים.
89. אש : יחזקאל לח, כב. יפתח : דברים כח, יב. — 90. ה' למבול : תהילים כט, י. — 91. ונהר :

ישב והנעימות ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. ומן הרוח יוצאים הנקמות

והנעימות. נקמות ככתו' רוח הקדים שברך בלב ימים וכתוב כרוח קדים אפיצם

והנעימות ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים. וכן רוחות הזמנים

המכינים(?) את המחיה. ומהם נבראו הזכים והחייבים, הזכים כמו מלאכי רום והחייבים כגון אדם. באדם רוב מים ומעוט אש ורוח ובצבא מעל

95

רוב אש ורוח ומעוט מים. ויש לפני הכבוד רוחות עושים מלאכתו לכל

אשר יצוים כמו רוח נבואה. ורוח חן ותחנונים ורוח גבורה ורוח קנאה ורוח פיתוי דנבות ורוח בינה ועצה וחכמה ויראת אלהים ודעת השם דחזקיה ורוח מבעת דשאל ורוח ההלך הבא לאיש העשיר.

100 אמ"ש מם דוממת שין שורקת אלף אות מכריע. פי' נראה

ויצא גיהור ממחשב חם ולח והוא האויר כשהוציא מן המחשב צורת אלף כתובה מאש שחורה על גבי לבנה וקשר לה כתר והוציא מדיבור המחשב אלף פי' התאלף כלומ' היה אלוף וראשון, ולא היה מניח כח הרוח להתיישב המים כי האויר הוא הרוח ומים פתוכים וממולחים יחד. יצא דבור מן

105 המחשב צורת מם כתובה מאש שחורה על גבי לבנה וקשר לה

כתר. מם דומם ונח הרוח משערו עד שנתקבצו המים סביב לזרמי

91. יוצאים | ב יוצא.

92/91. הנקמות והנעימות | ב נקמה ונעימה ; ג בקמות ונעימות.

92. כרוח | בכתבי-היד : ב רוח.

93. והנעימות | א ונעימות ; ב נעימות.

94. את | אג חסר. הזכים | ב את הזכים ואת. כמו | א חסר.

95. והחייבים | א וחייבין ; ב וחייבים. רוב | א רובו.

96. לפני | ג לפניו. הכבוד | א יי כבוד. עושים | ב עושה ; ג עושי.

97. גבורה | אב גבוהה. קנאה | ג חסר (ריוח בכתב היד).

97/98. ורוח קנאה ורוח פיתוי דנבות | ב ורוח פיתוי דנבות ורוח קנאה.

98. דנבות | א זנבות. דחזקיה | ג וחזקיה.

99. ההלך | אבג ההולך (אבל עיין שמואל ב' יב, ד).

100. נראה | א נדמה.

101. האויר | א האור. כשהוציא | א כשהוצא. המחשב | ג המחשב.

102. על גבי לבנה | ג על לבונה. לה | א לו. המחשב | א מחשב.

103. פי' התאלף כלומ' | א פיה תאלף פי'

106. מם | ג מם ומב פי'. משערו | ג מסעדו.

בראשית ב, י. — 92. רוח : יחזקאל כז, כו (הפסוק נשתבש בכתבי היד). כרוח : ירמיה יח, יז. —

93. ויעבר : בראשית ח, א.

- הרוח ונחו למטה לפי כובדם כי הם כבדים מן הרוח. נגלה
 באורו על המים ונתמלאו המים אור, יצא מן המחשב צורת שין
 כתובה מאש שחורה על גבי לבנה וקשר לה כתר והוציא דיבור מן
 המחשב שין ויצא אש מזכות המים וברקות הנוגה. והשין היא הברה קלה 110
 ושורקת ורקה ורקיקה ויבשה ממנה נברא האש. ודע והבן כי שרש שם האש
 שין ושרש שם המים מם וכן כל היצור אות שהוא שרש שמו הוא אות
 שנברא בו ככתו' לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת.
 אמש חתום בשש טבעות אמש אשם מאש משא שאם
 מהם זכרים מהם נקבות. פי' חלש וחזק כמו שאנו רואים באדם ימין 115
 זכר שמאל נקבה כן בכל מעשה היצירה כי רך וקשה מקבלים זה
 את זה. אש שהוא קל ויבש למעלה והוא חזק וזכר, מים למטה והם רכים
 ונקבות, והרוח אנדרוגינוס כמו שאנו מוצאים בכתבי הקדש כי
 פעמים קורא לרוח זכר ופעמים נקבה, זכר הוא למים ונקבה הוא לאש והנה
 רוח גדולה באה מן הצפון ומשבר סלעים זכר. והרוח הוא 120
 מצוי תמיד
 על המים וגם מתערב עם האש. ועל זה הדרך אש נושא מים כי העננים
 אש והמטר מים והרוח נושא האש הוא הענן הקל. האש מבקש לעלות
 והמטר לירד ועמדו במקום שנפגעו. משל לאחד עולה
 בסולם וחבירו יורד ונפגעו במקום שנפגעו ובא שלישי נושא הסולם נושא
 שניהם. והרוח מבעיר את האש ואין אש מתערב כי אם בלחות כי מן 125

107. כובדם | א כבודן. כבדים | א נכרים.
 108. אור | ג אור. צורת | א רוח אורת.
 109. כתר | א קשר.
 110. והשין | ג השין.
 111. האש | ג מאש. שם | א חסר.
 112. שם | א חסר. שהוא | ג שהיא. הוא | ג היא.
 113. לקחה | א לוקחת ; ג לקוחה.
 115. מהם נקבות | א ומהם נקבות.
 117. חזק | א חזק.
 118. בכתבי | א בכתב.
 120. סלעים | א את הסלעים. תמיד | א חסר.
 121. מתערב | א מתערה.
 122. נושא האש | ג אש נושא (אבל שתי המילות מסומנות בקיום לשם תיקון הטעות). הענן | א
 כונן. מבקש | ג שמבקש.
 123. במקום | א מהמקום.
 125. ואין | א כי אין.

113. לזאת : בראשית ב, כג. — 119/120. והנה . . . סלעים : עירוב של שני פסוקים : יחזקאל א,
 ד ; ומלכים א' יט, יא.

הגחלת היבשה לא תצא השלהבת כי אם מן העץ הלח. וחום הרוח קרוב
לאש חום לחום והמים אויבים לאש זה קר ולח וזה חם ויבש והמים
ממיתים את האש והאש מכלה את המים. ול ש ו ן ח ו ק זהו הרוח. ול ש ו ן
הוא לשון לישה שהרוח נילוש עם שניהם מיוחס וקרוב להם כאשר פרשתי
130 חם קרוב לאש ולחות הרוח מיוחס אצל המים. ובטבעות אמש בשין
יצר קור ובטון, באלף יצר אויר רויה וגויה זהו אמש.
שבע כפולות בגד כפרת מתנהגות בשתי לשונות וכו'. בהם
יצר שבעה גלגלי

שבעת הכוכבים ונתן בהם כח ואייל להרים ולהשפיל והם גורל היוצר שלא
יריב האדם עם היוצר לאמור מדוע אני עני וכושל וכואב מריעי
135 ישיב אמריו אל לבו כי על פי הגורל נחלקה כל הטובה יש יזרענה
ויש יאספנה יש ישמרנה ויש יאכלנה כמו שאמרו רז"ל אי אפשר
לעולם בלא בשם ובלא בורסקי עלה בידו הגורל להיות בשם הרי
הוא בשם ואם עלה בגורלו להיות בורסקי הרי הוא בורסקי. ואני אפרש בסוף
הספר עניין הכוכבים.

140 שתיים עשרה פשוטות בהם יצר שתיים עשרה מזלות וכחן כמו
שאפרש

בעזר' האל ית'.

שבעה כבושים וצבאותיהם. הם גלגלי שבעה הכוכבים שהם
נכבשים תחת יד שבעה איברי התלי המנהיגים שנים עשר גבולי אלכסון
הם שנים עשר מזלות. עדים נאמנים עולם שנה ונפש פי בהם
145 גוהג חוק שבעה שלשה ושנים עשר בכל אחד מהם. בעולם התלי
שלשה אש ומים ורוח הגלגלים שבעה והמזלות שנים עשר. בשנה קור
וחום ורויה שלשה. ימי בראשית שבעה חדשי השנה שנים עשר. בנפש ראש

128. את האש | א הרוח. חוק | א חוק.

129. הוא | א וזהו.

129/130. מיוחס . . . הרוח | א חסר

131. אויר | א האויר.

132. וכו' בהם | א ובהם. שבעה | א שבע.

133. ואייל | א לאייל.

134. האדם | א אדם. אני | א הוא. מריעי | א מדעי (אבל שתי הגירסאות מסופקות).

135. ישיב | ג וישיב.

136. יאכלנה | א יאכילנה. אי אפשר | ג איפשר.

138. בורסקי(1) | א בוסקי. אפרש | א ארי(?) בע"ה.

142. גלגלי | א גלילי ; ג הגלגלי.

146. בשנה | א בשנת.

147. השנה | ג שנה.

136. אי אפשר : עיין קידושין פב, ב.

ובטן וגויה שלשה והשערים בנפש שבעה והשנים עשר מנהיגים. ואלה המעשים כולם עדים שיוצר אחד יצרם מתבונה אחת כי קצב אחד לשלשתם עולם שנה ונפש. ת ל י מ ל ך ב ע ו ל ם עולם הם הגלגלים שהתלי מוליך ברוחו 150 את

כולם וכשבית הכוכבים בשפל בעת ממשלתם או שיחול בהם זנב התלי או שני שונאים הבאים בבית אחד ונהפך ממשלתם הטובה לרעה להפך הממשלה בהשפל הבית ולרפיון ממשלה בפגיעת שני שונאים בבית אחד יכשל כח זה וזה. ש ו נ א י ם פ'י שיש מהם אש ויש מהם מים וגם זנב התלי רפיון ממשלה נמצאו קורות הזמנים על פי התלי המנהיג. וגם קורות עיתי 155 השנה על פי גלגל המזלות כשהחמה במזל טלה אז דין העת להיות צח וחם ולח ומוציא ניצני הארץ כי זה כח הטלה בעת משמרתו, ואם תבא (!) בו אחת (!) מכוכבי המים או מכוכבי זנב התלי בעת ממשלתו ישתנה כח הטלה וירפה חומו ותרפה ממשלתו ויהיה ניסן קר וכן משאר מזלות ומשאר כוכבים. נמצא הגלגל מלך בשנה ועל פיו כל קורות עיתי 160 השנה. וגם הנפש היא הנשמה היא החכמה השוכנת בלב שהוא מקור הדם ועל מוח הראש והיא השורה במתק הדם וחום המוח. הזכרון במוח והבינה והגמר בלב ונקרא הלב מלך וכל שנים עשר המנהיגים עבדיו ואמהותיו. והתלי והגלגל כל אחד מולך על שלשה ושבעה ושנים עשר 165 והשלשה ושבעה ושנים עשר הם הפקידים לתלי ולגלגל וללב. הנפש הזאת

מתחלקת על שלש מחלקות והמה רוח צמחי רוח בהמי רוח אנושי. וזה רוח אנושי הוא חי לעד והשנים מתים וישנים וזה האנושי ער לעד בלי יגע (!) ועייף. השנים יגעים ויעפים ונחים וישנים וזה ער ומחשב בענייני היום

149. עדים | ג חסר. יצרם | ג חסר.

151. שיחול | א שיחיל.

153. ולרפיון | א לרפיון.

154. פ'י שיש | א יש.

155. פי | א חסר. קורות | ג חסר.

156. גלגל | ג הגלגל. טלה | ג טלי.

157. ואם | ג ואז.

158. מכוכבי | ג מככב. התלי | א חסר.

159. ישתנה | ג ישתנה. וירפה | ג וירפא. חומו | א חסר. ותרפה | ג ותרפא.

160. מזלות | ג המזלות. כוכבים | ג הכוכבים. נמצא הגלגל | א נמצאת גלגל.

162. והיא | א והוא. הזכרון | א הזכרין.

164. שלשה ושבעה | א שבעה ; ג שבעה שלשה.

165. והשלשה . . . ושנים עשר | א חסר. ושבעה | ג שבעה. ולגלגל | א וגלגל.

166. שלש | א שלשה. וזה | א ומה.

167/168. וישנים . . . וישנים | א ישנים לזו(!).

- שראה והוא החלום. וכשיצטרך אדם להשכים לדרכו הוא יקיץ שני
- 170 ריעיו לקום בעת הצריך. וכשהאדם ישן הוא יוצא מחדריו ויושב לו מנגד סביבות האדם ופעמים שט למרחוק ופעמים נדבר עמה רוח הקדש דרך משל ודומיות ומראה לה חידות כמו חלומות פרעה ויוסף ועליה (!) מצוה להנהיג הגוף ביושר בעוד בחיים חייתו ושלא לחטוא לבורא באחת ממצותיו ולסבול צרות ונסיונות עם הגוף כאדם הנתן במצור בשבועה
- 175 עם אדוניו עד מועד אשר ייעד האדון לישר שני ריעיה. ואם עשתה שלא כמצות בוראה האדון תירש רעה ואם עשתה כמצוה תירש טובה לימי פקודת צאתה כי יש מקומות מוכנים לנעימות ולנקמות ויש בית המשפט שהיא נאספת שם עד ימי המשפט, ויש מלאכים אכזרים הרודים בה כפי מעשיה. והיא מיוחסת אצל רוח הקדש ככתו' ויפח באפיו נשמת חיים וכחה חם ויבש
- 180 בהירה ומבהקת אור דק ונעלם. ואם תרצה להבין מקום תחנתה הקץ הנרדם בפתע פתאום אז תירא פן יעורו ריעיה והיא אינה אתם וממהרת לשוב למקומה ותמצאנה דופקת בלב כמו צפור וכשהאדם מקיץ מאליו לא תדפק כי שבה מאליו ולא בבהלה. כך היא המסורת מימי הנביאים הקדמונים חמשה נקראו עולם: עולם הבורני הוא אחד קדוש, עולם הרברבוותהם הכסא וחיות וכו' ופונים וגלגלים ומלאכים ורכבי אש וסוסי אש. עולם המדע הוא רוח הקודש הנפרש מאת הבורא ומזרית על כל צדיק בדורו ככתו' אם יהיה אלהים עמדי

170. וכשהאדם | א וכשהאדם. הוא | ג חסר.
171. נדבר | א מדבר. עמה | כך הוא בשני כתבי־היד (היינו ש"רוח אנושי" הוא ה"נפש" או ה"נשמה" שהם לשון נקבה).
172. לה | א לו.
173. ביושר | א כאשר. לבורא | א בבורא.
174. ממצותיו | ג מצותיו. עם הגוף | ג חסר. הנתן | ג הנתח. בשבועה | ג ובשביה.
175. לישר | ג וליישה. ריעיה | ג ריעים (לפי גירסא זו הנושא הוא: "האדם הניתן במצור בשבועה עם אדוניו")
176. בוראה | ג חסר. כמצוה | א כמצותיו.
177. כי | ג פי'.
178. נאספת | א נמסרת.
180. בפתע | א בפשע.
182. וכשהאדם | א וכשהאדם. בבהלה | א נבהלה.
183. כך היא | א כי. המסורת | ג המסרה.
184. הוא | א הוא עולם (אבל מילת עולם מסומנת בקווי מחיקה). הם הכסא | ג המה כסא. וכו' ורכבים | א חסר (אולי בצדק עיין להלן תיאור עולם המדע)
185. הנפרש | א הנפרשת.
179. ויפח: בראשית ב, ז.

ייעמך גבור החיל. ממנו מתנבאים הנביאים ממנו נצדקים הצדיקים והוא השורה על הכרובים ונדבר עם משה ככתו' ויעל אלהים מעל אברם

- והוא מאורו ומרוחו של אחד קדוש שהוא מזריח בכל מקום קדוש שירצה. עולם הנפש הם הנשמות לטובים ולרעים נדלקות זאת מזאת מאדם הראשון ואחת מתחלקת לאלף רבבות והיא חכמה נתונה בעת צאתה. עולם היצירה הם נקמות ונעימות לטוב ולרע ככתו' טובה גנוזה לטובים ורעה לרעים שמורה ואומ' מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך ואומ' כיערוך מאת מולת פתה ואומ' שמה אדום וגו'. ויש בגיהנם רימה הגדילה
- 190 כמו דגים במים וכמו סלמנדרא באש לרדות במרשיעים ויש גופות מוכנות לנשמות לאיש כצורתו לסבול נקמות ולקחת נעימות. אילו חמשה נקראו עולם מלבד עולם הגלגלים ועולם המשכן והאדם נקרא עולם קטן דומה לעולם הגלגלים.
- והשב יוצר על מכוננו. זה מעשה המכון בנוי שנים עשר קצוות וגלגל באמצע השמים מיוסד על שנים עשרה גבולים על ראש המשלים למעלה על האופן שבתוך האופן. וזרועות האופן שתיים עשרה נוטים שלש למזרח שלש למערב שלש לצפון שלש לדרום ופתח ההיכל נגד המזרח וכל צבא השמים עובדים לימין ההיכל ולשמאלו ומשתחווים לאחד קדוש. ומבית ההיכל עבי התרשיש ועבים צבועים ומשתנים ברוב מיני צבעים לטוהר.
- 200 ופרכת של אש פרושה עגולה באמצע ובאמצע הפרוכת יושב על כסא. והכסא

187. ממנו | א וממנו. מתנבאים | א נתנבאים.
 188. משה | ג משה ע"ה (ואולי צ"ל אברהם אבינו ע"ה). אלהים | ג הש'.
 189. שהוא | ג ושהוא.
 191. מתחלקת | א מתחלקות. נתונה | ג נתנה.
 192. לטוב | ג חסר. גנוזה | א גבורה.
 194. הגדילה | א גדולה.
 199. המכון | א מכון ; ג המכוון. שנים | א לשנים.
 200. וגלגל | ג ע"ג עגול. מיוסד | א מיוסדת. שנים | ג שתיים. ראש המשלים | א ראשי הגבולים. וזרועות | ג וזרועי. שתיים עשרה | ג שנים עשר. נוטים | ג טסים. שלש | א שלש עשרה.
 202. שלש | א וגו' (וכן הלאה פעמיים).
 203. עובדים | ג והגבולים ועובדים. ולשמאלו | א לשמאלו.
 205. פרושה | א פרוסה.

186. אם יהיה : בראשית כח, כ. — 187. ייעמך : שופטים ו, יב. — 188. ויעל אלהים : בראשית יז, כב. — 192. טובה : עיין ס"י פ"ו מ"ב (פ"ו מ"ז). — 193. מה רב : תהלים לא, כ. — 194. כי ערוך : ישעיה ל, לג. שמה אדום : יחזקאל לג, כט.

- כמעשה הספיר. ומברק נוגה הכבוד והכסא ועבי התרשיש יוצא ברק
 כמראה אש צבוע ולא אש ממש. ואותו ברק היוצא משלשתם הוא
 כמראה שושן הגן הנקרא בלשון רומיים אריוס אשפתולא והיא
 חבצלת הפרחה תכלייה. וזהו מראה החשמל מתוך האש כי למראה הזה
 יקרא חשמל והוא בין אדום ללבן ומראה השמים תכלת וארגמן חצי 210
 אש וחצי ברד. וחוקק אל מול פני הכתר יהוה וזהו כבוד יי. ורוח אלהים
 חיים שוכן על הכבוד אין לו ערך ודמות וצורה ותבנית ואין חכמת אדם
 משגת אל מחקר אבל מכח מעשיו נכיר קצת ממעלתו ומתורתו
 נכיר מדותיו. מימינו חיים ומשמאלו מות המה שני שרים והמה
 המשל ופחד ועל ימינו שני שרים גיבורי כח שביביאל וסוריאל. על 215
 שמאלו שני שרים גיבורי כח מקבלי גזירות הרואל וגליצור. לפניו משה
 ואהרון אלעזר ואיתמר כהניו ובשמאלו שבט והכבוד נקרא בשם ככתו'
 ויברכו שם
 כבודך. ומחוץ לפרוכת שנים עשר עומדים והמה למאמרו כסופה
 ירדופו.
 שלשה עומדים לכל רוח ואלה שמותם כוכביאל פדיאל מיכאל מימין,
 220 עזריאל ברואל שמעיאל משמאל, גבריאל רפאל אחזיאל לאחריו, רגעיאל
 דניאל אוריאל לפניו. ומסע דגלי המדבר מעין מרכבת יוצרנו. וזאת
 קריאת השם הנכבד והנורא כי יעקב בחר ליה, כי בחר יי בציון
 איוה
206. כמעשה | ג כמראה (גירסא זו גם באה על הגיליון). הספיר | ג ספיר. נוגה | ג נוקת. ברק | ג
 הברק.
 207. צבוע | א צבע. ברק | ג הברק.
 208. רומיים | ג תומיוס.
 209. ופרחה | ג ופריחה.
 210. בין | ג עין.
 211. יהוה | ג שם בן ד'.
 212. לו | א חסר. וצורה ותבנית | א ותבנית וצורת.
 213/214. ומתורתו נכיר מדותיו | א ומתורת.
 214. מימינו | ג ממינו.
 215. ופחד | ג והפחד. שביביאל וסוריאל | א שנאואל (?) ושריאל.
 216. גזירות | ג הגזירות. הרואל | א דיבואל (הגירסא מסופקת ואולי צ"ל דבריאל).
 219. מימין | א מן הימין.
 220. משמאל | א מהשמאל.
 221. לפניו | ג חסר.
209. החשמל : עיין יחזקאל א, ד ; והשווה שם כז. — 215. המשל ופחד : עיין איוב כה, ב. —
 217. ויברכו : בחמיה ט, ה. — 218. למאמרו : עיין ס"י א, ו (א, ז).

ל מו ש ב לו והוא כבודו וכבודו הוא אחד קדוש חי לעד באין ראשית ואין תכלית
יהי רצונו אל יראיו וכובד ידו ואפו ועוזו על עזוביו ישוב ירחם שארית
צאנו ויקבץ טלאיו ויזכרנו ברצון עמו לראות בטובת בחיריו שמו יהולל בראש
225 כל מה ללים.

וצפייתן כמראה בזק ותכליתו אין להן קץ ודברו בהם
ברצוא
ושוב ולמאמרו כסופה ירדופו ולפני כסאו הם משתחווים.
פי' הצופה

בלבו ומחשב בעשר ספירות חשב בעניין הבזק זהו ברצוא ושוב ככתו'
רצוא ושוב כמראה הבזק. בזק הוא כאש הבור כשצורפין בו נחושת
230 תראה אש יוצא מברקת הנחושת הקלל בתוך הבור והוא רץ חוץ לבור ושב
למקומו מיד כמו כן יחשוך מיד לבו מן המחשב ההוא שלא להרבות
המחשב ולהרחיבו כי אין להם קץ כלומ' אין לבא עד קץ המחשב כשלהבת
שהיא קשורה בגחלת כי גם חיות כשיהיה רצונם להביט התמונה מביטות
ברצוא

ושוב ככתו' והחיות רצוא ושוב. ושבעה גיבורי כח שלפני כסאו הם
משתחווים

235 והשנים עשר עומדים אשר מחוץ לפרוכת אשר למאמרו כסופה ירדופו
כל

מחשבותם בתמונת הכבוד ומבטם ברצוא ושוב קל וחומר לקרוצי חומר.
שש צלעות לששה סדרים והיכל הקודש מכוון באמצע.
פי' השמים בנוי לשש צלעות מעלה קצה אחת ומטה קצה אחת וארבע רוחות

223. ואין תכלית | ג ותכלית. וכובד | א ונדבת ; ג ונדבר.

224/225. שארית צאנו | ג שנית ידו שאריתנו.

225. ויזכרנו | ג ויזכרנו.

227. ירדופו | א ירדופו לפניו. כסאו | א כבודו.

228. בעשר ספירות חשב | א חסר. ברצוא | ג רצוא.

229. כאש | א חרס ; ג חרש. כשצורפין | א שצורפו ; ג כשצורפין.

230. מברקת | ג מברקות.

231. יחשוך | א ימשוך. המחשב | א המחשבה.

232. המחשב | א המחשבה.

233. חיות | א חזות.

234. הם משתחווים | ג הן משתחווין.

236. בתמונת | א בתמונה.

237. שש | א שלש. לששה | בס"י (נוסח ב) ד, ב נדפס : וששה. והיכל הקודש | ג ויהי כל קודש.

238. אחת(1) | א חסר. ומטה | א מטה.

222. כי יעקב : תהלים קלה, ד. כי בחר : שם קלב, יג. — 229. רצוא : יחזקאל א, יד. — 232.

כשלהבת : עיין ס"י א, ז (א, ה). — 234. והחיות : יחזקאל א, יד.

- ארבע קצוות והיכל הקודש מכוון באמצע הרי שבע כמו זאת הצורה.
 240 ושנים עשר גבולי אלכסון המה המזלות מתפצלין בכל הששה סדרים מעלה ומטה פנים ואחור צפון ודרום עד שמגיעין כנגד מקום היכל הקדש הוא ל ב ה ש מ י ם ושם כלים כל הגבולים אל הטבעת האחת העגולה וסוף הגבולים כלים יחד באמצע התהום כזה. והמזלות המה נפות של כוכבים ונקרא כל מחלק ומחלק בשם והשם הוא טעם כח המחלק ומעשהו כמו הנולד בשעת ממשלת הטלה הוא כח הדם משפטו להיות נעים ומתוק כטלה כאשר מפורש בספר רבי' הנשיא אברהם בר חייא. ו ת א ו מ י ם פ' שמו מעשה איש ואשתו זהו בניין וקניין ועזר ורבוני בנים ואורך מחלק המזל מהיכל הקודש עד התהום. יש שלשה מזלות עומדים איש על משמרתו בצפון ושלשה בדרום ושלשה במזרח ושלשה במערב ומגלגלים מעומד ממזרח למערב דרך הדרום. כך היא שנויה במשנת שמואל בן אבא וכן בזה הספר. אבל רבי' שלמה ז"ל פ' בדברי החזונים כי אורך המזלות מצפון לדרום ששה למעלה וששה למטה מן הארץ מתגלגלים ממזרח למערב ויש במזל שלשים מעלות נמצאו כל מעלות ש"ס מעלות ובגלגל המזלות חוזר ליום פעם ומעלה אחת כאשר אפרש בסוף הספר בע"ה. ואשר הזכיר בספר גבול מזרחית צפונית גבול מזרחית דרומית גבול מזרחית רומית גבול מזרחית צפונית תחתית אין זה השתים עשרה גבולי אלכסון כי כשתמנה מולדי הגבולים תמצאם ש עשרה אבל בא להודיע איך מתפצלים לשש רוחות השמים מעלה ומטה צפון ודרום מזרח ומערב שיש בהם שש עשרה גבולים בכל רוח ורוח

239. כמו זאת הצורה | א כזה (הצורה הושמטה בשני כתבי־היד).

241. הקודש | א קדש.

243. כזה | א חסר (הצורה הושמטה בשני כתבי־היד, ובמ נחלף מקום משפט זו עם הבא). המה

נפות | א המתנעות (שתי הגרסאות אינן מובנות לי).

244/245. בשעת . . . הוא | א בשעה מעשה ממשלת טלה היא.

245. מפורש | ג חסר.

248. משמרתו | ג משמרתו.

249. ומגלגלים | כך הוא בשני כתבי־היד.

250. בזה הספר | א בספר הזה.

253. ש"ס מעלות | ג שם ס.

255. תחתית | ג תחתית לכלי (משובש מן ו כ ל ' !).

256. אלכסון | א אלה.

257. מתפצלים | א מתפעלים מזלות.

258. שש עשרה | ג ששה עשר.

242. לב השמים : השוה דברים ד, יא. — 246. תאומים : ס"י ה, ב (ה, י). — 254. גבול : השווה

ס"י ה, א (ה, ב).

רומית ותחתית ימין ושמאל. מרחיבין והולכי' פי' שתיים עשרה גבולים
עד

260 עדי' עד הוא גובהי היכל הקודש שאין מחקר לגובהי שמים אוהל על גבי אוהל
ומשכן על גבי משכן ושפירי על גבי שפירי אין חקר ותכלית ואל' מלך
נאמן מושל בכולן ככתו' אלכה ואשובה אל מקומי הראשון
וכתי' השמים
ושמי השמים לא יכלכלוך. והן הן זרועות עולם פי' סובלים
את העולם

מתחת לתהום כי המה מן האויר הראשון מרוח ומים חזקים והמה כזרועי
265 האופן ההולכין מן העין האמצעי עד האופן הגדול כשתי אופני
עגלה כפויית אילו על אילו, כי חכמי ישראל אומרי' כי הרקיע
כקובע ומזלות חוזרים בו כאופן המים של ריחיים ואינם זזים ממקומן
לסובב הארבע רוחות. וחכמי הגוים אומר' כי המזלות קבועים בגלגל
והגלגל ממזרח למערב למעלה וממערב למזרח למטה וחצי המזלות
270 למעלה וחצים למטה. ועגלה שהיא לעולם בראש הסדן ועקרב שבדרום בראש
השיני, ואינם מן המזלות אותם עגלה ועקרב אבל המזלות הולכים עם גלגל חמה
מזרח ומערב צפון ודרום. ולדברי <חכמי> ישראל המזל תלוי במאמר והגלגל
מגלגל דרך עליהם ומגלגלם.

ורוח בכל אחד מהם. פי' כי כאדם העושה כלי זכוכית ונופח בו
275 ונסגר הרוח בתוכו כך הבורא נפח בתוך המים ונעשה חלל ונסגר
הרוח באוצרות והמה שנים עשר רוחות שלש לכל רוח מזרחי ומזרחי
דרומי ומזרחי צפוני וכן לארבע הפיאות. המזרחי קר ויבש והמערבי
חם ולח והדרומי חם ויבש והצפוני קר ולח והאמצעי הוא עיקר ושורש היסוד

258/259. בכל... גבולין | ג חסר (על ידי הדומות).

260. הוא גובהי היכל הקודש | א גובה היכל קדש. גבי | א חסר.

261. גבי (1) | א חסר.

262. וכתו' | א כתי'.

263. זרועות | אג היות. סובלים את העולם | ג זרועות עולם פי' סובלים העולם.

264. לתהום | ג לרום לתהום. ומים | ג וממים. כזרועי | א בזרוע.

266. עגלה | א העגלה. כי | א חסר.

269. למטה | א למעלה.

270. שהיא | ג היא שהיא.

272. ומערב | ג מערב. [חכמי] | אג חסר.

273. ומגלגלם | ג ומגלגלים.

275. הבורא | ג הקב"ה.

277. המזרחי | א המזרח. והמערבי | א המערב.

278. והדרומי | א הדרמי. והצפוני | אג הצפוני. והאמצעי | א האמצעי.

261. ואל: השווה ס"י א, ה (א, ו). — 262. אלכה: בזכרון המחבר נתערבו כאן שני פסוקים,

- והשנים הקרובים לשאצלם. ואף ברי מטר יח למוליד העננים לאוצר
 280 וטוען על אחת משנים עשר רוחות. והעננים טעונות שלג פעם ופעם מטר
 ופעם גשם ופעם כפור ופעם קרת הקרח והגליד ופעם אגלי טל ופעם
 שואה וערפל ופעם גשמי זעף ואבני ברד הכל בגזירת הכוכבים
 במזלות וזהו בתחבולותיו פי' במחשבה לפי המזל והכוכב שבו פונה
 לדרכו לאוצרות ומוליד העננים לכל אשר יצום על פני תבל ארצו
 285 אם לשבת אם לארצו אם לשבת (!) ימצא אינו (!). והאוצרות תלוים
 במאמר
 בגובהי שמים לשלג ולגשם ולכפור ולאבני אלגביש ככתו' הבאת אל
 אוצרות
 שלג ואוצרות ברד תראה וכתו' כאשר ירד הגשם והשלג מן
 השמים ואומ' איד (!)
 יעלה מן הארץ כי לא המטיר האם המטיר אין העולם
 צריך לאיד, וחכמי
 הגוים אומרי' כי הרוח והגשמים עולין מן הארץ דרך איד וענן וכשק[ו]פאים
 290 באויר יהפך לשלג ולברד. והיה בהשתלם המלאכה באחרית הקיץ מביט
 היוצר בפעולת המשרתים של כל השנה שנא' תחת כל השמים ישרהו
 פי' במבטו מתמלא כל העולם אור והם הברקים. ואם שינו ומהרו ואחרו
 גותן היוצר קולו בגער עליהם שנא' שמעו שמוע ברוגז קולו וזורק
 בהם חצי
 279. למוליד | א מוליד.
 283. וזהו | א וזה.
 284. לדרכו | ג דרכו.
 284/285. לכל . . . ימצא אינו | (המחבר נקט לשון הכתוב איוב לו, יב—יג אמנם בשינויים אם לא
 נאמר שנשתבש על ידי המעתיקים).
 288. לאיד | א לאור.
 288/289. כי . . . הארץ | ג חסר (על ידי הדומות).
 289. וכשק > ו פאים | א וכשקפים.
 290. לשלג ולברד | א לשג וברד.
 291. בפעולת | א לפעולת. ישרהו | א ישרתהו.
 292. במבטו מתמלא | א במטו מתמלא; ג מבטו ומתמלא (ואולי צ"ל מביט ומתמלא). כל | ג
 חסר. שינו ומהרו ואחרו | א שגרום ומסרן ואחריו; ג שינו ומהרו ואמרו.
 293. בגער | א ברעד. ברוגז | א ברעד (!). בהם | ג חסר.
 294. אשר יזרוק | א שיזרוק.
 הושע ב, ט וה, טו. השמים : מלכים א' ח, כז. — 279. ואף ברי : עיין איוב לו, יא ובפי' רש"י שם
 (והשווה פיוט הקליר למוסף ש"ע).
 283. בתחבולותיו : עיין איוב, שם, יב. — 284. כל : שם, יב—יג. — 286. הבאת : איוב לח,
 כב. — 287. כאשר : ישעיה נה, י. ואי | ד : בראשית ב, ו. — 291. תחת : איוב לו, ג. — 293.
 שמעו : שם, ב. — 294. וישלח : שמואל א, כב, טו (בכתבי היד נשתבשה צורת הפסוק).

- 295 אש שנ' וישלח חצים ופיצם ברק ויהמם. ויש אשר יורוק בהם אבני אלגביש והם נופלות לארץ.
טוב לעומת רע ורע לעומת טוב. פי' יצר טוב עושה את האדם טוב ויצר הרע עושה את האדם רע. טוב מבחין את הרע פי' על פי יצר טוב נבחן אדם להיות רשע שלא נמשך אחר יצרו הטוב והיצר הרע מבחין האדם להיות טוב שהכריח את רוחו ואת נפשו אחר יצר הטוב וינח את הרע ובחר בטוב. או נבחן להיות צדיק ולו גנוזה טובה פי' 300 עולם היצירה היא הטובה הגנוזה לטובים מששת ימי בראשית כמו אור הראשון ושורק משומר בענביו וכל טובות הגן הכבוד (!) כדכתי' בספר יחזקאל גבי חירם מלך צור בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך ואמ' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ורעה לרעים שמורה גם זה
- 305 מעולם היצירה וזהו תפתה ברב מיני משפטיו כפי מעשה האדם מדות כנגד מדות והמשפטים משפטי אמת. ולולי יצר הטוב לא היה בענש ולולי היצר הרע לא היה נבחן להיות צדיק כי מי יפתהו לעשות רע ולא היה לו שכר בכל הטוב אשר יעשה. אבל כשזנח נעימות הרע בעבור יראת היוצר או הוא נבחן להיות צדיק ונעימות אחרות טובות מוכנות לו ולהפך ברע. בזה הספר ריאה נקראת כבוד וכבוד נקרא מרה. 310 לב בנפש כמלך במלחמה. פי' קורות הגלגלים על ידי התלי שהוא מלך וקורות השנה על ידי הגלגל שהוא מלך וגם קורות הנפש על ידי הלב שנקרא מלך פי' הוא משכן יסודות הנפש הסגולה והיכלה בין שני קרומי המוח והיא
296. את | א חסר.
297. את | א א (!).
298. טוב | ג הטוב. נבחן אדם | א נברא את האדם.
299. שהכריח | ג שהכריע (אולי כצ"ל). את | א חסר.
300. כנגד | ג נגד. משפטי | ג משפט.
307. היצר הרע לא | א היה יצר הרע.
309. נבחן | א נכון.
310. ברע | ג הרע. בזה . . . מרה | משפט זו נשתרבו לכאן ממקום אחר ואולי אינו בעיקר כי אם הגהה גיליונית שהוכנסה לתוך הטכסט שלא במקומה. הספר | א ספר. נקראת | ג חסר. נקרא | ג נקראת.
311. לב . . . במלחמה | א לב הנפש במלחמה. פי' | ג על.
311/312. על ידי . . . הנפש | א חסר.
312. שנקרא | א שהוא.
313. והיא | א והוא.
303. בעדן : יחזקאל כח, יג. — 304. מה : תהלים לא, כ.

- קשורה עם שתי הרוחות ושלשתן יחד נקראו נפש אחד (i). וכל קורות הנפש
 315 הזאת על ידי מלחמות הלב עם שלשת היסודות שהם ליחה ומררתים.
 והחכמה הזאת היא גדולה ועמוקה ובארץ הינד קמו פילוסופים גדולים
 ודרשו וחקרו וניסו בזאת החכמה ובימי ארתחשטא קמו אחרים
 תחתם ואלה שמותם איצפוקר ההינדי תיאופילוס המישעי מארץ מואב
 וגליינוס הכפתורי מארץ כפתור ואסף הירחי. ותרב חכמת הרפואה
 320 בימים ההם כי עד הימים ההם לא ריפא אדם את חברו. והם שלחו
 בארץ הינד לקח משם עצי הרפואה ודשאי הרפואה וחיות הרפואה
 ותגדל חכמתם והמה עשו ספרים אין קץ לבד מספר שם בן נח אשר
 היה להם לפנים כי ספר שם היה סתום והיה כתוב בו לזה החולי זה
 הסם ולא היה בו פיר <ו> ש הדברים ועלילות החלאים מאיזה יסוד
 325 ובמה ירפא בכח חם וקר ולח ויבש והמה הוסיפו ופירשו כל
 מסיבות וענייני היסודות והגידים כמה הם ואני לא באתי
 לפרש כי אם כפי הצורך לזה הספר.
 ש ל ש ה א ו ה ב י ם . פ' יש שלשה מן המזלות שהם אש חם ויבש וזמן
 ממשלתם מרבה המררה האדומה שהיא תולדת הנפש הסגולה שכחה
 330 חם ויבש ומררה האדומה מיבשת הליחה שכחה קרה ולחה אויבת
 הגוף והנפש הסגולה והיא תטור הגופה ומבשלת ומכינה המאכל.
 ש ל ש ה א ו י ב י ם . פ' יש שלשה מזלות שהם מתולדת המים

314. עם | א | בין. הרוחות | ג המוחות.

315. ליחה ומררתים | א | לחה ומררה.

316. היא | א | חסר.

316/317. גדולים ודרשו | א | חסר.

317. בזאת | א | באמת. ארתחשטא | ג | ארתחשתא. אחרים | א | אדונים

318. איצפוקר | א | אינסוקרש. תיאופילוס | א | תיאופולוס; ג | תיאופולוס. המישעי | א | המשעי.

319. וגליינוס | א | וגליאניש.

320. הימים ההם | ג | הימים. את | ג | חסר.

321. עצי . . . וחיות | א | חסר.

322. קץ | א | חסר. נח | ג | חסר.

323. להם | א | חסר. כתוב | ג | חסר.

324. פיר <ו> ש | א | פ' ; ג | פירש.

327. לפרש . . . לזה | א | כי אם לפי צורך פ' זה ; בג נכתב על הגיליון פ' י' שלפי הסימן

הרשום בין השיטין יש להכניסו בין ה צ ו ר ד ל ל ז ה.

328. אש | א | מתולדות אש.

328/329. וזמן ממשלתם | א | ממשלתו.

329. האדומה | א | אדומה. תולדת | ב | מולדות ; ג | מתולדות.

329/331. שכחה . . . הסגולה | א | חסר.

331. תטור | ג | תנוח.

332. מזלות | א | מן המזלות. מתולדת | א | מתולדות.

- והמה קרים ולחים וזמן ממשלתם מרבה הליחה שהיא לחה וקרה ואויבת
 לגוף ולנפש כי הנפש קשורה בחום והליחה שוכנת במוח הראש לכל
 335 סביבותיה והמוח הוא מכון ומשכן הנפש ואם תרבה הליחה במוח
 הראש אז תעזב הנפש שרשה ולא תתיישב ולא תנוח עליו משל
 לשלהבת בעץ לח.
 ש ל ש ה מ ה י י מ . פ"י יש שלשה מזלות מתולדת הרוח חם ולח ובעת
 ממשלתם ירבה הדם הוא חוזק מכון הנפש או יכנעו שלשת היסודות
 340 הרבים לבלי חוק ויטיישר(?) חוליים ויהיה שלום לגוף ושלום לנפש.
 ש ל ש ה מ מ י ת י מ . פ"י שלשה מזלות מתולדת העפר קר ויבש ובעת
 ממשלתם תרבה כח המררה השחורה שהיא ממיתה ומכבה חום
 הדם ולפי שהדם חם ולח והיא להפך כי כחה קר ויבש קר נגד
 חם ויבש נגד לח.
 345 אלה שליטות המזלות האמצעי עיקר הממשלה והראשון
 והשלישי קרובים לשאצלם לשנות העתים שלא בפתע להציל לגוף
 כח העתים. משל לתינוק בעת יולד התינוק לא יוכל לאכול לחם
 קשה אך יינק חלב ואחר יתנו בחלב סולת ואחר יאכילוהו מאכלים
 רכים כמו ביצים מגולגלים ומיני טיגון ואחר הלחם הנקי עד
 350 שיתקשה לאכול מאכלים קשים ולקבל כחם. גם כשהתינוקות
 מתחילין ללמוד תורה מתחלה לא יבינו בחכמת התורה ובפילפולי
 הדקדוק כי בתחלה לומדים האותיות להכיר גופי האותיות

333. וזמן ממשלתם | א וממשלתם.
 335. מכון ומשכן | א מכין משכן ; ב מכון משכן.
 336. תתיישב | ב מתיישב ; ג תשיישב.
 337. בעץ | א בעס. לח | אב הלח.
 338. מתולדת | אב מתולדות.
 340. ויטיישר | א ותישרו ; ב ויטייטפו ; ג ויטיישרו. לגוף | ג חסר.
 341. מתולדת | אב מתולדות. קר | ב לקר.
 342. ממיתה ומכבה | ב ממירה ומרבה.
 343. והיא | אג והוא. כחה | ב כח. נגד | ב כנגד.
 344. נגד | אב כנגד.
 346. לשאצלם | א לאצלם.
 347. לתינוק | ב לתינוקת. התינוק | א חסר. לאכול | ב למאכל.
 348. יינק | ב יינק ; ג יונק. יאכילוהו | אב יאכילוהו. מאכלים | אב חסר.
 349. רכים | ג דקים רכים. טיגון | בג הטיגון. הלחם | ב הלחם הקשה עד הלחם.
 350. שיתקשה | בג יתקשה. מאכלים קשים | א מאכלים הקשים ; ב המאכלים הקשים.
 350/351. כשהתינוקות מתחילין | אב כשהתינוק מתחיל.
 351. יבינו | ב יבין.
 352. הדקדוק | ג הדקדוקי'. בתחלה | ג מתחיל'. לומדים | ב לומדים אותו. להכיר | א להבין.
 גופי | בג גופן.

- ואחר לומדים זיווג האותיות ואחר כך מרבים לו ללומדו עד שעולה מעלה אחר מעלה לחכמת הדיקדוקים והפילפולים על דרך זה היוצר משגה העיתים מקור לחום ומחום לקור ומלח ליבש ומיבש ללח מעט מעט עד שמקבל הגוף הקור והחום.
- 355 אלה מלחמות הדם ושלשת היסודות כשהעיתים ארבעתם שקולים כל אחד מארבע יסודות גדל בעיתו כדת שאר ריעיו אך אם ישתנה דת העיתים על פי אחד מכוכבי השבעה רקיעים הבאה במזל הפך ליסוד ממשלתו כמו אם תבוא אחת מכוכבי המים במזל טלה או שור או תאומים שהם רוח חם ולח או ישתנה הזמן מחום לקור ולמטר ותגדל ותרבה הליחה ותכבה קורות הליחה את חום הדם או יתערבו הליחה והדם ויכנעו שאר היסודות ויהפכו אלה שני היסודות לבלוי ויצמחו אגודות השחין בקצות הגופה הרחוקים ותשכון על עינים
- 365 הנשף והעמומה ויצמח שחין אדום קרוח ונפוח ומלא טרי ומוגלא כל אלה מתגרת הליחה והדם הכלים יחד ומתערבים ויש אשר לא יתערבו ויהיה כל אחד בכח ולא יכלו וילחמו אלה שני יסודות יום יום <לא> ינחו והאדם יחלה על משכבו מסערת היסודות כי אין לב היסודות כי אם למלחמתם ולא לגדל ולהפריח הגופה ביום או יקרה לגוף מצוקה גדולה.
- 370 והיה אם ינצח הדם ימשול הליחה בגוף בעזר המררה השחורה ותיהפך הליחה בעזר המררה למים בין הבטן ולצלעות וסביבות הלב והכבד
353. ואחר | ב ואחר כן. לומדין | ב לומדין אותו. זיווג האותיות | ב הזיווג אותיות. לו | ב חסר. ללומדו | ג ללמודו.
- 353/354. שעולה מעלה אחר מעלה | א שעולה מעלה אחר מעלת ; ג שעלה מעלה האחרת.
354. לחכמת הדיקדוקים | א החכמה והדיקדוקים.
356. שמקבל | ג שיקבל.
357. מלחמות | א מלחמה.
359. השבע | ב שבעה.
360. הפך | ג חסר.
362. ולמטר | א ולמטה. ותרבה | א חסר.
363. אלה | אב מלח.
364. השחין | ג הלוחין.
365. הנשף | א חסר. והעמומה | אב והעמודה. ומוגלא | א ומוגלא ומגל חי ; ב ומוגלא ומגל לחי ; ג ומגל לח.
366. ומתערבים | ב מתערבים.
367. וילחמו | א מלחמו. יום יום | א יום ליום ; ג יום ויום ; <לא> ינחו | אב ינחו ; ג ינחו.
369. ולהפריח | ב ולא להפריח ; ג ולהסרית. הגופה | ג הגוף. ביום | ג ביום ביום (ואולי צ"ל יום יום). יקרה | א יהיה.
- 370/371. השחורה . . . המררה | א חסר.
371. בין | א מן.

- והריאה וזה החולי נחלק לארבע <ה>. ואם תנצח הליחה יתיישר כח
הדם ושאר היסודות וירפא. ועל זה הדרך שאר הכוכבים ושאר המזלות
מגדלים שאר היסודות אשר לא כדת ותכבד המלחמה בין היסודות
375 והדם שהוא מכון הנפש וירבו התחלואים לרוב מיניהם בהשתנות
המועדים לקור וחום וקיץ וחורף על פי הכוכבים הבאים במזל
להפך ממשלתם. ויתר הדברים במלחמת הדם ושאר היסודות הנם
כתובים על ספר אסף הירחי וגליאנוס הכפתורי ולא באתי כי אם
להזכיר הענין.
- 380 וזהו ל ב ב נ פ ש כ מ ל ך ב מ ל ח מ ה כי הדם שהוא ממשלת
הלב לעולם הוא במלחמה עם שאר היסודות ומוזה הענין יצאו
כל ספרי הרפואות כי רבה החכמה ועמוקה בתערובת היסודות
ובילויים וחילוק המקומות אשר הם בלויים שם כי פעמים יבלה אחד
לבדו ברוב מקומות ופעמים שנים במקום אחד ופעמים שלשתן
385 ברוב מקומות <ו> פעמים שלשתן במקום אחד ומאחד סועד את
הגוף במיני תחלואים.
- הדם הוא אדום חם ולח ירבה בממשלת טלה שור תאומים
מועד החם והלח.
- מררה האדומה כמראה פטמת האתרוג חמה ויבשה
390 ורבה בממשלת סרטן אריה בתולה מועד החום והיובש.
המררה השחורה כמראה העפר וכחה קרה ויבשה
ורבה ממשלת מאזנים עקרב קשת.
הליחה כמראה המים קרה ולחה ורבה בממשלת גדי דלי
דגים מועד הקר והלח.
372. וזה החולי | א זה חולי.
373. ושאר | אנ ובשאר.
374. אשר | ג אש.
375. מיניהם | א ביניהם.
376. לקור וחום | ב בין קור לחום.
377. להפך | א ולהפך. ושאר | ג ושל.
378. הירחי | א הורחי. כי אם | ב אלא.
382. הרפואות | ב רפואה ; ג הרפואה.
383. ובילויים | א ובילויים ; ג ובלויים. הם | ב חסר. בלויים | אב בחיים. פעמים | ג לפעמי.
384. שנים | ב שכבו. ופעמים | אב פעמים.
385. ברוב | ג ברבם. סועד | ב סוער (הגירסה מסופקת בשני כתבי-היד).
385/386. <ו> פעמים . . . תחלואים | ג חסר.
387. ירבה | ג ורבה.
389. פטמת | א פטמא (?); ב נעימות.
392. מאזנים | ג מאזני.
393. ולחה | ב וליחה.

- 395 מכון הדם בלב ומתפצל לוורידים והסולת והכח שבו למדפקות רוח חיים לשלח לגוף ארוחה מדי יום יום להחייתו.
מכון השחורה בטחול מכון האדומה במרת הכבד מכון הליחה בריאה ובעצמות הראש סביבות המוח לקרר חמתו.
הא לך מעשה הגלגלים ותהלוך המאורות.
- 400 השמים הוא עשר רקיעים זה בתוך זה והכתו' קורא לרקיעים רבים רקיע כמו ויהי שור וחסור וכל הרקיעים הובאו זה בתוך זה ואדוקים זה בזה וכל אחד יש לו מהלך לעצמו והמה מלאים כוכבים נחלקים לארבע כבודות. המאורות הגדולים נקראו כבוד ראשון והקטנות מאלה נקראו כבוד שני וכן כבוד שלישי וכן כבוד רביעי והמה סדורות ברקיע דרך תמונות ואלה התמונות לא יפרדו לעולם. וכל תמונה נקראת על שם כוכב אחד. וזה תמונת עיש... גם זה תמונת צדק... ועל דרך זה בכל העשרה רקיעים. וכולם סדורות זה שלא כנגד זה כאשר ציירתי באחרית הספר. ויש להם בתים במזלות. יש כוכב שיש לו שני בתים ויש שאין לו אלה בית אחד. בית ממשלת חמה אריה פי' תחילת (!) כשנתלית ברקיע נתלית היא וצבאה כנגד מזל טלה למעלה ממנו. בית נוגה שור ומאזנים. בית כוכב תאומים ובתולה. בית לבנה סרטן. בית שבתאי גדי ודלי. בית מאדים ביום בקרני הטלה ובלילה בעקיבת עקרב. בית צדק דגים.

395. לוורידים | ב בוורידין. והסולת | א והסלת ; ב והכולת.

396. חיים | ג החיים.

397. בטחול מכון האדומה | אב חסר

398. לקרר | ב לקור. חמתו | א חמותו.

400. השמים | א בשמים.

401. הובאו | ג הובאו'. ואדוקים | א ומודבקים.

403. כבודות | א כבידות. הגדולים | ג הגדולות.

404. ראשון | א הראשון.

404/405. [ה]ראשון... רביעי | ג חסר.

405. התמונות | א תמונות.

406. תמונה נקראת | א תמונות נקראו ; ג התמונה נקראת.

407. תמונת... תמונת | א תמונה. (ה"תמונות" הן עגולים שעריכתם שונה בשני כתבי-היד).

בכל | א כל.

408. סדורות | א חסר. כנגד זה | א כנגד. ציירתי | א צוייר (בכתבי-היד המונחים לפנינו לא

נמצא ציור כזה.)

411. ממנו | א הימיני (משובש מהימנו)

413. הטלה | א הטלי.

401. ויהי : בראשית לב, ו.

- 415 ואלה מדות כוכבי הגלגלים נפות של שבעה כוכבים מעלה ומטה.
מעון תחתון ללבנה גדול קנ"ו למדת הארץ, פי' הלבנה וכוכבי צבאה.
למעלה ממנה מעונה של כוכב גדולה מן הארץ קס"א למדת הארץ. למעלה
ממנה מעונה של נוגה גדולה מן הארץ מ"ד למדת הארץ. למעלה ממנה
מעונה של חמה גדולה מן הארץ ק"ל למדת הארץ. למעלה ממנה מעונה
של מאדים גדולה מן הארץ קי"ט למדת הארץ פי' כולם הם ונפות
420 כוכביהם. למעלה ממנה מעונה של צדק גדולה מן הארץ קי"ב למדת
הארץ. מעלה שביעית לשבתאי גדולה מן הארץ ק"ל למדת הארץ.
ואלה טביעהם חמה אש, כוכב אור, צדק רוח, נוגה מטר, לבנה
קור, שבתאי קור ויובש.
- 425 הלבנה שוהה בכל מזל ב' ימים וחצי וג' שעות ושליש חסר שתות
משהו כי כשתחלק ל' נקודות לשנים חלקי המזלות תמצא בכל מזל
ב' נקודות ומחצה. והלבנה חוזרת לאחוריה נקודה ליום כמו שאפרש
והיא גומרת המזלות כולם לכ"ז ימים וד' שעות. שבתאי גומר
כל המזלות לב' שנים ומחצה, צדק ליי"ב חדשים, מאדים
430 למ"ה ימים פעמים לג' ופעמים לס' לו' חדשים. נוגה לכ"ה יום פעמים
לי"א יום פי' כי היא ממתנת לחמה. ואין הילוך קבוע כי אם לחמה
וללבנה כי האחרים פעמים מאחרים ופעמים ממהרים פעמים
עומדים ופעמים חוזרים לאחוריהם פעמים לפנייהם.
מולד הלבנה כששלהבת חמה מגעת ללבנה במעלת ל'.
- 435 מולד חמה כשחמה פוגעת בתלי במעלת ל"א.
לקות חמה כשחמה פוגעת בראש התלי במעלת ששים שלהבת
ראש התלי עובר בתוכה ומכה אורה.
לקות הלבנה כשחמה בראש התלי למטה ולבנה בונב התלי

416. מעון | ג מעין. תחתון | א התחתון.

417/419. למעלה ממנה מעונה של נוגה . . . הארץ | א חסר (בג מוסיף כאן ו א ל ה . . . ל ב נ ה,
ראה להלן שורה 423).

419. ממנה | א הימנו.

420. למדת | א למדה.

421. למדת | א למדה.

422. מעלה | א מעלת.

424. ויובש | א ויבש.

425. שוהה | ג שוהא.

426. תמצא | ג ונמצא.

430. ופעמים לס' | א פעמים לס' פעמים.

431. יום | ג ימים. פי' | ג חסר.

432. מאחרים ופעמים | ג חסר.

433. ופעמים | ג פעמים. לאחוריהם | א לאחרי.

- למעלה אז הארץ בנתיים ואז צל הארץ מכהה מאור הלבנה. לבנה פי' החרס
 440 אוצל מאורו על הירח כי הירח מעפר שחור מבהיק בשחרות ככנפי
 העורב וכשיהיה הזמן קרוב למולד הלבנה יהיו שניהם קרובים ותביט
 החמה את הלבנה מן הצד ואותו צד זורח. אבל פני הלבנה הנראים
 לנו חשיכים. וכשיתרחקו מעט מעט תגדל (!) אור הלבנה כי תרבה
 הבטת החרס אל הירח. ובחמשה עשר יום אחרונים שחמה במערב
 445 ולבנה במזרח אז תביט החמה אל הלבנה פנים אל פנים
 והיישוב אשר אנחנו חונים בו בין שניהם, אז תזריח כל תואר פני
 הלבנה שהם באותו זמן חוג נגד חוג ופנים נגד פנים. ומט"ו יום
 והלאה תלך הלבנה לפני החמה ויחסר האור המזריח על הלבנה מול פני
 המערב כי אז לעולם תמצא החמה במזרח והלבנה במערב מתקרבים
 450 זה אצל זה עד יום שלושים שהם בחלון אחד ונדבקים יחד. זה
 הכלל ט"ו ימים מתרחקים לבנה במזרח וחמה במערב וט"ו ימים
 האחרונים מתקרבים חמה במזרח ולבנה במערב וזה תוכל להבין על פי
 הנקודות כאשר אפרש בע"ה.
 וזה מעשה התלי ראשו אש זנבו מים גויתו רוח ויש בגויתו
 455 שבעה איברים שהוא נוהג את שבעה הגלגלים בהם והוא דומה
 לשאר הגלגלים כשר אצל בני הכפריים כי הוא הדור ומיופה והוא
 רוכב שבעה מזלות לרוחבו באלכסונו והוא מהיר קצת במרוצה
 יותר מגלגל המזלות עד שעובר המזל לשבע שנים ומחצה ובא ונכנס
 מטלה לדגים ומדגים לדלי ומדלי לגדי להפך מהלך חמה ולבנה במזלות
 460 כי הם מתאחרים למזלות והוא מקדים במרוצתו למזלות
 ראשו בדרום אצל המערבי זנבו בצפון אצל המזרחי

439. צל הארץ | ג צל.

438/439. לקות . . . לבנה | א חסר.

440. מבהיק | א ומבהיק. ככנפי | א בכנפי.

441. קרוב | ג הקרוב. יהיו | ג היו.

442. אבל | ג על.

443. חשיכים | א חתכים.

447. שהם | א חסר.

448. הלבנה | א לבנה. החמה | ג חמה.

449. המערב | א מערב. אז לעולם | ג לעולם אז.

451. ימים | ג חסר. לבנה | ג ולבנה. ימים | ג חסר.

452. חמה | ג וחמה.

453. אפרש | א אבאר.

454. בגויתו | א בגבורתו.

456. כשר אצל בני הכפריים | א כשיאצל הכפורים. הדור | א חדר; ג חדר.

457. רוכב | ג חסר. לרוחבו | א רוחם.

458. שעובר | ג שיעבור.

- והראש הוא קבוצת כוכבים והאחד מן הכוכבים נקרא ראש התלי
 וכן הזנב. הראש שבדרום הם כוכבי אש ועל ככה ארץ תימן
 וארץ בספנור המה חמות ויבשות. והזנב הם כוכבי המים ועל ככה
 כל ארצות הצפון קרות. הראש טוב לכל דבר והזנב הוא רע
 לכל דבר. פי' אם יבא הראש במזל ובאחד מן שבעה כוכבים
 הנולד באותו מזל נעזר ולהפך בזנב התלי. וזהו ראש וזנב
 הכתו' בספר ישעיה ראש וזנב כפה ואגמון והוא נקרא נחש
 בריח ונחש עקלתון. 465
- ויש בצפון ובדרום שני עמודים גדולים מאויר שאינו
 נתפש והם נקראים קוטבי צפון ודרום. ויש כמין קורה נטויה
 מזה לזה ועל אותה הקורה התלי מגלגל והוא מנהיג ברוחו
 את שאר הגלגלים. וחמה מצויה תמיד בראש התלי והוא
 נקרא מנור חמה והזנב נקרא מנור לבנה לפי שהלבנה
 מצויה תמיד בכל חדש בזנב התלי. 475
- השמים הוא עליון ואינו מגלגל תחת הארץ ובו כוכבים
 שאינם זזים ממקומם כי אם מעט הולכים לצד המערב
 והולכים וחוזרים למקומם ביום באותו דרך שהלכו תחתיו.
 התלי שהוא שלשה אש ומים ורוח והשמים כולו אש וזה
 א ח ד ע ל ג ב י ש ל ש ה הכתו' בספר. ואין התלי וחמש הגלגלים
 וגלגל המזלות משנים מהלכם, כמהלכם היום כך מהלכם
 כל הימים. אבל חמה ולבנה משתנים במהלך מידי יום
 ביום ואלה מהלכם. 480
- יש בצפון חייל גדול ושמו מזרים ושם אוצרות שלג וברד
 וכל מיני הקרח ואורכו מאמצע עד סוף הצפון נקוד נקודה בקרן
 485
462. הוא | ג היא. כוכבים | א הכוכבים. ארץ | א חסר.
 464. בספנור | א כספנור (שתי הגרסאות משובשות ואיני יכול לתקנו לפי שעה ועיין בהערות).
 ויבשות | א יבשות. הם | א הימה. ועל | ג פועל.
 465. כל הארצות | א ארץ. הוא | א חסר. פי' | א חסר.
 466. באחד מן שבעה | א בשבעה באחד משבעה.
 468. הכתו' | ג ככתו'.
 476. ובו | א וכי.
 478. והולכים וחוזרים | ג חוזרים.
 479/480. כולו . . . התלי | א חסר.
 483. ואלה | א חסר.
 484. ושם | ג ושש.
 485. וכל | ג לכל. הקרח | א הקרה. ואורכו | א חסר (מקום פנוי בכה"י). נקוד | א חסר (מקום
 פנוי בכה"י).
468. ראש : ישעיה י"ט, טו. נחש : השווה שם כד, א.

- מזרחית צפונית ונקודה בקרן מערבית צפונית ונקודה באמצע השמים. ונטה קו באלה שלשת הנקודות מן הקו לצפון הוא מזריש. אצל מזורים חייל נעמון ובסוף הדרומית חייל אחד ושמו חדר. אצל חדר לצפון חייל בילגה. באמצע החיילים האלה חייל תעלומה אצלו לצפון חייל גוגה. ובין אלה החיילים כולם קפ"ג חיילים על פני כל המזרח וקפ"ג על פני כל המערב תכופות זו בזו בדרך הנקודות והקו. והחמה הולכת בכל יום בחיל אחד פעמים לצפון ופעמים לדרום וכן הלבנה אך כל מה שחמה מצפנת ומדרמת לשנה הלבנה בחודשה.
- 495 ואבאר הענין. בתקופת תמוז חמה בנעמון. מן היום ההוא והלאה הולכת חלון אחר חלון המה חייליו הנזכרים עד שמגיעת לנוגה בתקופת תשרי והולכת לבילגה מתשרי עד תקופת טבת. והימים מתקצרים מתמוז עד טבת כי היא יורדת אל החלל הקטן ומהלכה קצר ביישוב וארוך בתהום והלילות מתרבים מידי יום כי אפיסת מאור חמה 500 היא החשך והלילה. ואז הימים קרים כי מהלכה רחוק ממזורים והאוצרות לשלג ולברד שבצפון יתנו הקרה בחלל העולם כי אין מחמם קרתם. ומתקופת טבת עד תמוז החמה עולה חלון אחר חלון לצפון לנעמון. בתקופת ניסן היא בנוגה ובתקופת תמוז בנעמון ואז העולם חם כי מהלך חמה בחלל הגדול וקרוב מהלכה לאוצרות שלג וברד ומחממת קרתם. 505
487. ולצפון | א לצפון.
 488. הדרומית | ג הדרומית מזרחית. חדר | א חדר.
 489. לצפון | ג לצפונה. בילגה | א בולגה. תעלומה | א תעלומות.
 490. אצלו לצפון | ג אצל לצפונה.
 492. והחמה | ג וחמה.
 493. שחמה | ג חסר.
 494. הלבנה | ג והלבנה. בחודשה | א בחידושה.
 495. בתקופת | א בתקופה ; ג בתקופות.
 496. חלון אחר חלון | א חליו אחר חליו. בתקופת | א בתקופה.
 497. והולכת | ג והולך. תקופת | א תקופה. טבת | בא מוסיף : בתקופת טבת. והימים | א הימים.
 498. החלל | ג חלל. ומהלכה | א מהלכה.
 499. בתהום | א חסר. חמה | ג החמה.
 500. מהלכה | ג מלכה.
 501. והאוצרות | א ואוצרות. בחלל | א שבחלל.
 502. ומתקופת | א מתקופת ; ג ומתקופות. חלון (2) | ג חסר.
 503. לנעמון | א ולנעמון. ובתקופת | א בתקופת.
 504. הגדול | ג גדולה. מהלכה | ג מהלכתה.
 505. ומחממת | א ומחמם.

- צ"א חלונות מנעמון לנוגה וצ"א מנוגה לבילגה ויש עוד חלון אחד ליום הנוסף לארבע שנים מן השבע שעות ומחצה היתירות על שס"ה. והלבנה יש לו מהלכה בכל אלה קס"ג חלונות. שלשים מבואות גדולים שש חלונות למבוי ועוד מצפנת או מדרמת מבוי ליום ומבוי ללילה. 510 נמצא כשורחה היום וצמחה בנעמון בתחילת הלילה למחר בתחילת הלילה תצמח רחוק מנעמון לצד הדרום שנים עשר חלונות והולכת קס"ג חלונות בט"ו ימים ושובה (!) בהם בט"ו אחרונים. נמצא מהלכה ששים מבואות גדולים לחודשה ולעולם היא עם החמה בחלון אחד ונדבכת בה בראש חודש. ופעמים שהיא עולה לצפון ואחר יורדת ואחר עולה ופעמים שהיא יורדת תחילה ואחר עולה ואחר יורדת. 515 והנה לך עניין מהלכה בקפ"ג חלונות לשלשים מבואות גדולים. בראש חדש ניסן חמה ולבנה בנוגה ומתחלת הלבנה לעלות ועולה עד נעמון שהם ט"ו מבואות גדולים וב' ימים נוגה וחוזרת ויורדת כ"ו מבואות גדולים וד' ימים הרי מ"ב מבואות בין עלייה לירידה חוזרת ועולה עד החלון שהחמה בו שהם י"ד מבואות מספר כולם בין עלייה לירידה נ"ט מבואות גדולים. והחמה עולה מנוגה ואילך כלפי נעמון ד' מבואות גדולים ונכנסת לתוך אותן ל' יום בחלון אחד שהוא ל"א מעלות לנוגה ולקץ כ"ט יום ותשצ"ג פוגעת בחמה והוא מולד לבנה ומשלמת החמה את היום ההוא הוא יום ל' והולכת בחלון ל"א עד סוף י' שעות 525 ומחצה פוגעת בתלי והוא תשלום חדש חמה וכסדר הזה סדר כל החדשים.
- מתמוז עד טבת חמה יורדת תחילה ומטבת עד תמוז עולה

506. וצ"א | ג וצ"א חלונות.
 508. והלבנה | א ולבנה. מהלכה | א למהלכה.
 509. גדולים | א גדולות. מדרמת | ג מדרמת.
 510. בתחילת הלילה | א מתחלה לילה.
 512. ימים . . . בט"ו | א יום.
 513. גדולים | א גדולות.
 514. בה | ג חסר. עולה | א חסר.
 518. נוגה | ג ונוגה (ברם גירסת שני כתיבי היד אינה מחזורת).
 519. וד' ימים | א לז' ימים. מ"ב | א חסר.
 519/521. חוזרת . . . לירידה | ג חסר.
 521. עולה | ג עלתה.
 522. אחד | ג האחד.
 524. הוא | א היא.
 525. תשלום | א סוף תשלום. סדר | א חסר.
 526. החדשים | ג חודשים.
 527. עולה | ג חסר.

- וזה מהלך חמה ולבנה במזלות ממזרח למערב בדרך קצר.
הרקיע התחתון למזלות נחלק מצפון לדרום לשנים עשר
530 מחלקות של נפות הכוכבים נחלקים לארבע כבודות והגלגל מגלגל
ממזרח למערב. שבעה מן המזלות בכיפה שעל הארץ והמה מרכבת התלי
וחמשה תחת הארץ. שעל הארץ הולכים ממזרח למערב ואשר מתחת
לארץ הולכים ממערב למזרח. והמזל ל' מעלות והוא מגלגל פעם אחת
ליום ומעלה אחת כמו אם יצמח טלה בתחילת ניסן מן המזרח והחמה
535 בתחילת מעלה ראשונה בראש קרני הטלה למחר בשחר כצמות
חמה ממזרח תהיה במעלה שנייה לטלה ויום שלישי בשלישית. נמצא
לסוף ל' יום יצאה כולה מטלה שהוא ל' מעלות ונכנסה בקרני שור.
כי גלגל המזלות חוזר כולו ביום אחד ואחד (!) מל' שבמזל שהוא
אחד מש"ס שבו, וכשטלה צומח מן המזרח שור אחריו ועדיין שקוע
540 בתהום. ואחר שור תאומים וכן כולם. ולעולם חמה במזל יומם ולילה
כל חודשה והמזל שוהה לצמות *...* מן המזרח ב' שעות חסר
משהו. נמצא חמה חוזרת בכל השנים עשר מזלות לשס"ה
ימים ורביע יום.
מהלך הלבנה לפי שהיא מעקמת הילוכה ומדלגת ביום ו'
545 חלונות ו' בלילה אינה משגת חמה כי לעולם החמה צומחת במזרח
בשחר ולערב נכנסת בתהום בתחילת הלילה והלבנה אינה
משגת אותה ורחוקה ממנה לילה שנייה של ראש חדש
אחד מל' שברקיע מעלה ומטה שהוא אחד מט"ו בכיפה. כיצד ? בראש
חדש חמה ולבנה נדבקים יחד ונוסעים יחד מן המערב ונכנסים בתהום,
531. והמה | ג והיא.
532. תחת הארץ | א חסר. שעל | א מעלות.
534. ומעלה | א מעלה.
535. בתחילת | א מתחילת. ראשונה | ג הראשונה. כצמות | א תצמח.
536. ויום שלישי בשלישית | א ואם בשלישית.
537. ל' יום | ג למנקם. יצאה | א יצא. ל' מעלות | ג למעלות. ונכנסה | א ונכנס.
538. מ"ל | א חסר.
539. מש"ס שבו | א חסר. וכשטלה | א שבטלה. שור | ג עמד. ועדיין | ג עדיין.
541. שוהה לצמות | ג שוה אל צמות. *...* | * משובש בכתב-היד (א כ"י לי ; ג כולן).
544. שהיא | א שהוא.
544/545. ביום... | א ביום ובלילה.
545. כי לעולם החמה | א לעולם חמה. צומחת | ג צומחות.
546. ולערב | ג לערב.
547. ורחוקה | א רחוק.
548. שברקיע | ג חסר.
549. ולבנה | א חסר.

- 550 בליל שני לחדש חמה בסוף המערב ולבנה אחריה לצד המזרח בשיעור אחד מט"ו חלקים בכיפה אשר על הארץ. ליל שלישי רחוקה הלבנה מחמה שני חלקים מט"ו בכיפה. ליל רביעי שלשה, ליל חמישי אחד עשר, ליל ראש חדש ט"ו חלקים ונמצאת חמה במערב ולבנה במזרח והולכת הלבנה כל הלילה ביישוב. ליל ששה עשר שוהא (!)
- 555 הלבנה לצאת ולצמוח מן הארץ בשיעור מהלך חלק אחד מט"ו בלילה, בתחילת הלילה כלו כשעבר מן הלילה חלק אחד מט"ו שבו או יוצאה מן הארץ וזורחת כל שאר הלילה. ובליל י"ד שוהא ב' חלקים בלילה מט"ו שבלילה לצאת. וכן עד סוף החדש מתאחרת לצאת בכל ליל וליל חלק אחד מט"ו בלילה יותר מליל של פניה עד שמגיעת לחמה לסוף
- 560 כ"ט י"ב תשע"ג במערב ועל זה הדרך תמצא הלבנה שוהא (!) בכל מזל ב' ימים ומחצה כי רוחב המזל שני חלקים ומחצה מל' חלקים בכיפה מעלה ומטה. נמצא חמה מגלגלת כל ימים ל' גלגלים ולבנה כ"ט ועוד תמצא חמשה עשר יום הראשונים חמה הולכת לפני לבנה וחמשה עשר האחרונים לבנה הולכת לפני חמה. ולעולם אור הלבנה מול פני החמה כי אין ללבנה אור
- 565 כי אם מחמה ומוזה הטעם הלבנה זורחת בתחילת החודש מעט ונכנסת בתהום ולמחר שהיא רחוקה מן המזרח שני חלקים מט"ו בכיפה מארכת לזרוח כשיעור שני חלקים מט"ו בלילה עד שמגיעת למערב ושוקעת כגומרה מהלך שני חלקים, וכן כל ליל וליל שהיא מרחקת חלק יותר מארכת זמן זריחתה בתחילת הלילה עד ט"ו יום ומאחרת לזרוח מט"ו ואילך עד מועד צאתה מן התהום ומאחרת ורבה לאחר ליל אחר ליל עד

550. לצד | ג בצד.

551. אחד | ג חסר.

552. בכיפה | א מכפה. חמישי | ג חמשה.

553. אחד עשר | א עשר אחד. חדש | ג החודש (אבל נראה שיש כאן שיבוש).

555. אחד | ג חסר.

556. בתחילת הלילה | ג לתחילה.

557. י"ד | ג ד'. שוהא | ג שוהא.

560. כ"ט י"ב תשע"ג | ג ב אי"ב תשצ"ג. הלבנה | א לבנה.

561. המזל | א במזל.

564. האחרונים | א אחרונים.

565. הלבנה | א לבנה. החמה | א חמה.

566. מחמה | ג החמה (ונראה שצ"ל מ ה ח מ ה).

567. שהיא | א שהיא.

569. ושוקעת | ג שוקעת. כגומרה | ג כגן מרה.

570. שהיא | ג שהם.

סוף החודש לפי שהיא מאחרת ומרחקת מידי ליל בליל מן המזרח תחת התהום מאחרת לצמוח יותר.

ותשלם בריך רחמנא דסייען 575

משל למלך שלמה שני שלוחים היו לו אחד הולך ביום וליל מירושלים למודיעים וחוזר לירושלים והדריך (!) בין ירושלים למודיעים ט"ו מילין ירושלים במערב ומודיעים במזרח נמצא זה

הולך ביום וליל ל' מילין והשליח האחר אינו הולך כי אם כ"ט מילין יום וליל ומעריב לו השמש בהיותו מיל רחוק מירושלים ומתחילים מהלכם בליל ראש חדש והולכים ימים וליל בלי מנוח, 580

ביום הולכים דרך יישוב ובלילה דרך מדבר. אותו שהולך דרך מדבר ל' מילין מעריב <לו> השמש בירושלים לעולם והאחר שהולך כ"ט מילין וליל ראשון הולך משתחשך מיל ביישוב ליל שני שני מילין ליל שלישי שלש וכן עד ט"ו. בט"ו מחשיך לו השמש במודיעים והולך כל הלילה דרך היישוב. בליל ששה 585

עשר ממהר דרך מיל לצאת מן המדבר ליישוב משהחשיך וחלק אחד מט"ו בלילה אינו נראה ביישוב. ליל ז' מאחר לצאת מן המדבר ב' חלקים מט"ו ולילה נמצא בליל ל' 590

אינו נראה ביישוב כלל ותמצא(?) שהלך כל יום כ"ט פעמי' מירושלים למודיעים וחוזר לירושלים. ואלה שני שלוחים המה חמה ולבנה ודרך המדבר הוא התהום. ותוכל להבין כי ט"ו יום הראשונים לעולם תראה בכיפה חמה לפני לבנה וט"ו האחרונים לבנה לפני חמה ותמונה (!) הנקודות דרך זאת הצורה. 595

אני אלחנן יצחק בר יקר למודתי זה הספר לפני אדם שלמדו לפני רבינו יצחק זלה"ה ופירשיתיו (!) בעיר לונררש.

סליק

573. שהיא | ג חסר. בליל | ג וליל.

574. לצמוח | א חסר.

575. ותשלם . . דסייען | ג סליק ונשלם שבח לאל עולם. ברוך נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

576. משל | מכאן רק בג ומקבילה בכ"י גיו יורק ב דף ס, ב—סא, א, בניסוח שונה.

593. לפני | נכפל בכה"י.

הערות

שורה 2. דברי המפרש אינם ברורים כל צרכם. בתחילה הוא מדבר על ל"ב נתיבות שהן כ"ב אותיות אבל אינו מזכיר כלל את העשר ספירות המשלימות את המנין (בשעה שר' שבתאי דונולו מונה "עשר ספירות בלימה וכ"ב אותיות של תורה שהן יסוד העולם", ספר חכמוני, עמ' 34 בסוף — 35 ש' 1). אחר כך (ש' 21—22) הוא חוזר אל הנתיבות ומונה אותן באופן אחר לגמרי בלי להזכיר את הכ"ב אותיות. — בפירוש השני (כ"י ניו-יורק ב סב, ב) הוא כותב: בשלשי' ושתים נתיבות מפרשות (!) חכמה המה האותיות שהם כ"ב שעושי' מהם ספרים של חכמה והאותיות המה כלי החכמה כי באין ספר וכתב לא תדע חכמה. ועשר נתיבות הנותרות שש חותמות שבהם חקק עולמו, אמש וברור (!). שלש פשוטות שקבע בשמו הגדול שבהם חקק הכל בצירוף אותיות כ"ב ובריאת נגד כפרת רך וקשה תבנית זכר ונקבה גבור וחלש הרי תשעה, בצירוף אותיות כ"ב ובריאת בגד כפרת רך וקשה תבנית זכר ונקבה גבור וחלש הרי תשעה, יהוה צבאות.

שורה 4. עשרים ושתים אותיות שבהם יסוד כל. השוה ס' חכמוני, עמ' 34 למטה — 35 ש' 1: ע"ס בלימה וכ"ב אותיות של תורה שהן יסוד העולם.

שורה 5. (השוה להלן שורות 13, 101—102, 108—109): מאש שחורה על גבי לבנה. מקור הדברים בירושלמי שקלים ו, א, דף טז, ב: רבי פנחס בשם רשב"ל התורה שנתן לו הקב"ה למשה נתנה לו אש לבנה חרותה באש שחורה היא אש מובללת באש חצובה מאש ונתונה מאש דכתיב (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו (עיין גם יר' סוטה ז, ג, דף כב, ד; דברים רבה ג, יב, ומקבילות). בפירוש השני (כ"י ניו יורק ב סו, ב): הבורא יתברך שמו כתבו מאש שחורה על גבי לבנה ועשה להנה כרתים. הם תגי האותיות והמיר ושקל וספר אותם הוא קריאת הנתיבות שעשה מן האותיות לשם בריאה. בחוגי חסידי אשכנז מוסבים דברי אגדה הללו על התורה הקדומה. כן הוא בספר רזיאל יד, א, ש' ט: והתורה כתוב[ה] באש לבנה על אש שחורה בזרועו ומונחת התורה בחיקו טמון ושעשועים, ובפירושו של ר' אלעזר מגרמיזא על ס"י קרוב להתחלה (כ"י מינכן 81, דף רמ"א, ב; דפוס פרעמישלא לא עמד לרשותי): והתורה קדמה... אלפים שנה קודם העולם... ועל מה היתה כתובה על גבי אש לבנה באש שחורה. בפירוש שלפנינו הועבר מושג כתב של אש על קלף של אש אל האותיות שמצירופיהן באו כל הדברים לידי מציאות. עיין עכשיו מה שכתב ג. שלום בספרו: *Zur Kabbala und ihrer Symbolik*, צוריק, 1960, עמ' 57—69, 71, 266, 268.

שורה 6—7. במאתים ועשרים ואחד אלפא-ביתות. בפירוש השני (כתבי-יד ניו-יורק ב סו, א—ב): הושיב האותיות באלפא ביתות דרך חשבון ומניין ובאותם א"ב השקולות במניין נתן כח ואיל לבריאה כמו איק בכר שהוא דרך מניין ראשון' עשור לשניה, ושניה עשור לשלישית וכן עד סוף האלפא בית'. כן אבג אמצעית שליש לראשונה ולשלישית עד סוף האלפא בית' ועליהם נאמר (משלי כב, כ) הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת ויש באלה רל"א אלפא בית' ברורות ומפורשות דרך מניין וסדורות זו אחר זו דרך ענייני מניינם וחשבונות רבים ושקולות וצרופות לעשות מהם כל יצור ולדבר בהם כל דיבור. כידוע יש כאן שתי מסורות. על פי סעדיה גאון (תפסיר כ' אלימבאדי מהד' מ' למברט עמ' 80) מספר צירופי האב"גדים עולה ל-231. כבר אברהם עפשטיין בירר את דרך החשבון, עיין עכשיו בנוסח עברי, כתב יד ר' אברהם עפשטיין כרך שני, ירושלים תשי"ז, עמ' קפ, הערה ז'; השוה *Saadia Anniversary Volume* ב" *Saadia Gaon as a Mathematician*, S. Gandz, ניו-יורק, 1943, עמ' 161—163. ברם ר' סעדיה גאון כבר התאונן שברוב הנוסחאות "נשתבש" המספר ל-221. חשבוננו של ר' שבתאי דונולו מסכים עם זה של רס"ג (עיין ס' חכמוני עמ' 43, 44, 19) אבל בקטע ישן-נושן שהוציא א. מ. הברמן, אבנים לחקר ספר יצירה, תדפיס מ"סיני", כרך י', 1947, עמ' ז', ש' טו, הגירסא היא מאתים ואחד ועשרים (הברמן מביא שם בהערה ו' את

השגתו של ר"ג מס' מתוך תרגומו העברי של פי" ס"י), וכך הוא גם בפ"י ס"י בכ"י Br. Mus. Add. 27,089 דף עו, ב. על החילוקים בתרגומים השונים של פירוש דונש בן תמים עיין מה שכתבתי ב-*REJ*, כ' CX (1949), עמ' 87. בפירושו של ר' אלעזר מגרמזיא נמצאות שתי הגרסות אות רצופות: רכ"א על פי קבלת ר' יודא החסיד, ורל"א לפי המסורת שהיתה ביד המחבר בשם אביו ר' יודא ב"ר קלונימוס (כ"י מינכן 81, דף רנג, א); עיין גם בפירוש ספר יצירה לרבי יהודה בר ברזילי הברצלוני עמ' 208, ש' 32 והלאה ובס' ערוגת הבושם מהד' א. א. אורבך, כרך א', עמ' 153—156.

שורה 12. ספר בפירוש השני (כתב-יד ניו-יורק ב סו, א): ספר לשון חשבון כדכת' אהרן הספר אשר ספרם יואב, ספר הוא [כתב] ואני כותב על לספר בדיו ספור היא קריאת האותיות, ועוד שם (סו, ב, סמוך למצוטט לעיל על ש' 6—7 ולפני המובא לעיל ש' 4): ספר הוא כתב צורת גופן (כך כתוב ונקוד בכה"י ולא אדע כוונתו) האותיות. — בפירוש ר' אלעזר ביתר אריכות (כ"י הנ"ל, דף רמ"ה, א): בספר וספר וספור. ספר הוא גולם האות כמו ללמד ספר (דניאל א, ד) שיבינו לקראת ספר כשדים. ספר הוא מניין כמו שאמ' אהרי הספר אשר ספרם דוד (!) אביו (דה"י ב ב, טז). סיפור הוא דיבור ומאמר] כך קבלתי אני אליעזר (!) הקטן מפי אבא מורי רבינו יהודה שקיבל ממורי הרב יוד' חסיד והוא קבל מאביו רבנא שמואל בן רבנא קלונימוס הזקן. — עיין גם בפירושו של ר' יצירה לר' יהודה בר ברזילי עמ' 138, ש' 30—40 שאף הוא מביא את הפסוק מס' דברי הימים אבל יתר הפירוש שונה מאשר הוא לפנינו.

שורה 25. אות בצבאו וכו'. מקור הדברים בתלמוד, חגיגה טז, א: מאי דרש (ר') עקיבא כשנכנס לפרדס) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, ואתה מר בבית קדש (דברים לג, ב), אות הוא ברבבה שלו. ורבי אבהו אמר דגול מרבה (שה"ש ה, י), דוגמא הוא ברבבה שלו. וריש לקיש אמר ה' צבאות שמו (ישעיה מה, ב), אדון הוא בצבא שלו; בילקוט שמעוני, שה"ש תתקצ"ב: ה' צבאות אות הוא בצבא שלו (בפ"י ס"י לר' יהודה בר ברזילי עמ' 117, ש' 3: אדון הוא בצבאות שלו [כצ"ל]). — הרעיון נתפתח אחר כך אצל דונולו ועוד יותר אצל חסידי אשכנז. ס' חכמוני עמ' 83, ש' 11—12: מה ירצה לומר צבאות, אות הוא בצבאות שלו, כי כל צבאותיו אינן יכולין לראות כי אם באות. בנדפס על שם סעדיה (דפוס ווארשה, תרמ"ד, יג, א): צבאות כלומר אות הוא בצבאותיו שאין כל צבאותיו יכולין לראותו רק באות שלו כלומר בכרוז המיוחד שברא לאות להיות שם מהלל. בפירושו של ר' אלעזר נמצא הפירוש אות בצבא שלו (כ"י הנ"ל דף רמ"ג, א) אבל בהרחבת הרעיון באופן שונה ממה שהוא כאן.

שורה 28. אל פי חזק. השוה בפירוש ר' אלעזר מגרמזיא, (כ"י הנ"ל, דף רמ"ג, ב): אל שהוא חזק בעולם כמו ישלאל (בראשית לא, כט) [אותו הפירוש בא כבר בעמוד א', אך בצורה מקוצרת ומשובשת]. — בנדפס על שם ר' סעדיה גאון: אל שהוא חזק ואמיץ למקשים ערפם נגדו להפרע מהם.

שורה 29. שדי ממציא כל וכל יכול. נעלם ממני מקור הפירוש שלא מצאתי לו מקביל לא בס' חכמוני (עיין עמ' 83, ש' 15—16) ולא אצל ר' אלעזר מגרמזיא והמיוחס לסעדיה. אולם ר' יהודה בן ברזילי מביא פירוש דומה קצת לזו שלפנינו: ויש נמי מי שמפרש פי' אל שדי לשון כח וגבורה ועצמה (פירוש ס"י, עמ' 119, ש' 32).

שורה 30—31. רם ונשא. לכינוי רם אין המחבר מקדיש פירוש מיוחד. למה שהוא אומר על נשא השוה ס' חכמוני (עמ' 83, ש' 17—21): נשא הוא על כל הנשאים בגודל תפארתו והוא נושא וסובל הכל בדברו ובכח גבורתו מעלה ומטה, ודרך כל הנשאים הם למטה ונשואי[ה]ם הם למעלה אבל הבורא ית' הוא נושא וסובל הכל והוא על כל בדבור שנאמר (איוב כ"ו, ז) נטה צפון על תהות הלה ארץ על בלימה. — דברי ר' שבתי דונולו הועתקו בקיצור ע"י ר' אלעזר מגרמזיא (כה"י הנ"ל דף רע"ז ועיין גם דף רמ"ג, ב): רם ונשא, רם

בשמי מרום על כל, רם על רמים נשא על נשאי' וסובל על כל העולם כולו כי העולם נושא [נשוא ?] כנשמה שנשאה כל הגוף. — בנדפס על שם רס"ג בשינוי לשון: שהוא נשא על כל נשאים נשא בכבוד וגודל ותפארת והוא נושא וסובל כל בזרועו בכח גבורתו למעלה ומטה. דרך נושאים הם למטה ומשאם למעלה אבל הקב"ה הוא למעלה ונושא למטה בתליית דברו והוא למעלה שנאמר נ ט ה וכו'. עוד שם, דפוס ווארשא נ, ב (על ס"י נוסח שני ד, ב: שבע כפולות . . . והוא נושא את כולם): אמצעייתו הוא העליון והוא בנוי שרפרף ע"ג שרפרף עד למעלה וכשהקב"ה מתרצה בתפלת עבדיו ממיד שכינתו לשרפרף התחתון וכשהוא קץ בהם בפשעם עולה לשרפרף העליון שנאמר (תהלים ז, ח) ו ע ל י ה ל מ ר ו ם ש ו ב ה ו מ ש ם ה ו א נ ו ש א א ת כ ו ל ם ש ל א כ ד ר ך ה נו ש א י ם . ולשבר האוון כתבתי זה. — רעיון דומה בס' מרכבה שלמה, ירושלים, תרפ"א, כו, א (מתוך עיונים קוסמולוגיים לפי רוחם של חסידי אשכנז): וארבע חיות נושאות ומנושאות בכסא. נושאות ומנושאות למה? פי' נושאות הם סבורים שנושאות אותו והם מנושאות עם כסא פי' שהכסא נושא אותן (אבל עיין גם פס"י לר' יהודה בר ברזילי, עמ' 168, ש' 19—21: כענין שכתוב באופנים וחיות הקדש שעומדים לפני כסא כבודו ונראין כאלו טוענין הכסא ואין יודעין ואין רואין מקום כבודו; ושם עמ' 233, ש' 24—26: ומלאכים . . . נראין כאילו נושאין הכסא והן נישאין. . .). — השוה גם בהערות א. א. אורבך על ס' ערוגת הבשם, כרך א, עמ' 138, הער' 11—13.

שורה 32—33. ש פ ר י ר ע ל ג ב י ש פ ר י ר . עיין מה שהבאתי מתוך המיוחס לרס"ג, לעיל, ש' 30—31, והשוה להלן ש' 261. כנראה זיהו את המילה שפרור (קרי שפריר) שאין לה ריע במקרא (ירמיה מג, י) עם המילה שרפרף (כסא קטון, הדום לרגלים) הנמצא בלשון חכמים וזה שלא כפירוש ת"י שרש"י ורד"ק יצאו בעקבותיו. ואולי שימשה המילה הארמית שרשיפא כמתווך ביניהן. עיין במלונג שלי י. לוי 615, iv ומה שמביא ר' מ. ב. לוי באוצר הגאונים, כרך א, ח"ב, עמ' 110 מתוך ערך מילין מתקופת הגאונים: (א) שרשיפא, מדרגה ללכרסי אלעלי, מן לשרפרף. על כרסו (דניאל ז, ט) ל"ר, נאמר באגדה (חגיגה יד, א) אחד לכסא ואחד להדום רגליו, כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו. בפסיקתא רבתי, כ (מובא אצל לוי, 613, iv): מתגלגלים רגלי כסאו ומתרעשים אדני שרפרף, יש להעיר גם כן שבשירי קודש של משוררי ספרד שהיו ידועים לחסידי אשכנז וצרפת השתמשו לפעמים במילת ש פ ר י ר במובן שמים (עיין בן יהודה, ערך שפרור) והשוה מה שהבאתי מתוך המיוחס לרס"ג בהערה הקודמת.

שורה 42—34. השוה דבריו בפירוש השני (כ"י ניו-יורק ב ט ט, א): הבורא יתברך שמו כרת ברית מילה וכיון אותו בין עשר אצבעות רגלים את ללב וללשון הנתונים בין עשר אצבעות ידיים לא להרהר ולא לדבר בעשר ספירות. והוה ח מ ש כ נ ג ד ח מ ש ו ב ר י ת י י ח ו ד ב א מ צ ע , מכוונת בתוך. ו ב מ ל ת ל ש ו ן ו ב מ ל ת ה מ ע ו ר , מעור הוא אבר מילה כדכתי' ל מ ע ן ה ב י ט א ל מ ע ו ר י ה ם . — ועיין ב"סוד הסודות" או "יסוד היסודות" של מחברנו כתב"ד ניו יורק א ק א, א; ב נב, א ובניסוח שונה כ"י פריס 815 נט, ב (מקור הדברים הוא כנראה ה"ברייטא דיוסף בן עוזיאל" עיין למשל בכ"י פריס הנ"ל נט, א—ב וכ"י 770 לב, ב והשוה מאמרו של אברהם עפשטיין בהחוקר שנה ב' הנדפס מחדש על ידי א. מ. הברמן, כתבי ר' אברהם עפשטיין, כרך שני, מקדמוניות היהודים, ירושלים תשי"ז, עמ' רלב, רמא—רמח): ואלו עשר מדות שאין להרהר בתחלה וסוף מה היה טרם הבריאה, מה יהיה אחר יום הדין לסוף סוף, מה הטובה הגנוזה לצדיקים, מה הרעה השמורה לרשעים, מה מקום גבוה ורחוק למעלה מה מקום עמוק ורחוק למטה (כצ"ל על פי כ"י פריס; בכ"י ב בטעות גבוה ורחוק ובא ליתא) מה מקום רחוק למזרח ומה מקום רחוק למערב, מה מקום רחוק לצפון, מה מקום רחוק לדרום, אלה עשר מדות לשרשים שאין להשוב בהם. ועל השרשים והמדות נאמר לאברהם ה ת ה ל ך ל פ נ י ו ה י ה ת מ י ם ו א ת נ ה ב ר י ת י ב י נ י ו ב י נ י ך (בראשית יז, א—ב), למדת כי ברית מילה נכרת על התמימות בין עשר אצבעות רגליו להבין כי הלב והלשון הנתונים בין עשר אצבעות ידיו לא יהרהר הלב ולא ידבר והלשון בשרשים ובמדותיהם, המילה זכר לשרשים והפריעה זכר למדות.

שורה 45—46. ולכבוד הבורא וכו'. עיין פס"י לר' יהודה בר ברויילי, עמ' 148, ש' 29—30: וכן העשירי בחר במעשרות ולכך ברא הבורא י' ספירות כי בעשרה כל דבר נשלם ובכל דבר העשירי הוא קדוש. — מחברנו עצמו מאריך בענין "עשרה" ב"סוד הסודות" (כ"י ניו-יורק א קא, א וב, ב והשוה כ"י פריס 815 נט, ב) ומסיים שם: ולכבוד עשר ספירות להזכיר גבורות הבוראם עשירי קדש ויום עשירי לחדש כפרה. ולכבוד האחד בכור קדש וכנגדם אמר דוד עשרה פעמים ה ל ל ו א ל ב ק ד ש ו לבד האחרון הללויה (בכ"י פריס: ולכבוד היוצר עשר שרשים עשירי קדש ועשור כפרה והאחד הדוגמא כבוד קודש וזהו טעם הבכור והמעשר וכנגדו אמר דוד עשר פעמים הללו לבורא באחרית הספר ה ל ל ו י ה ה ל ל ו א ל ב ק ד ש ו (!) ה ל ל ו ה ו ב ר ק י ע ע ו ז ו ג' הם עשר מלבד ה ל ל ו י ה).

שורה 47—55. בפירושו השני (כ"י ניו-יורק ב ט, ב): ולפני אחד מי אתה סופר. בין תבין מתוך פעולתו כי היוצר אחד ואחד ראשון לכל מספר ולפני אחד אין מספר כי לפני היוצר לא נוצר א' (?) ולעשר ספירות אין קץ כי לאחד עשר תשוב לאחד עשר[ה?] ולאחר שתיים ספירות שהם עשרים תאמר אחד ועשרים ותשוב לאחד כן לאחר שתחשוב בעשר ספירות תשוב לאחד הבוראם מאין שלא להרחיב לבך להעמיק בהם כי תשיב ללבך יראת האחד הבוראם אחד קדמון ראשון לעשר ספירות ואחד אחרון לעשר ספירות. — השוה גם פ' ס"ו לר' יהודה בר ברויילי, עמ' 140, ש' 17 והלאה (על מילת ב ל י מ ה): שכשיגיע אדם לעשרה הוא בולם (כצ"ל) את פיו ואת עצמו שאינו יכול לומר דבר ולחשוב יותר מעשר אלא שהוא חוזר לאחר העשר וכו'. — עוד שם עמ' 164, ש' 9—19: ולפני אחד מה אתה סופר. כמו שפירשנו שאין אדם יכול לחשוב קודם אחד כך הב"ה ית' לעד הוא ראשון באין תחלה ואחרון באין תכלית. דבר אחר, נעוץ סופן בתחלתו, שכשישלים סופן שהוא עשרה חוזר לאחד שהוא תחלתו ומוסיף עליהן כשלהבת שהיא קשורה בגחלת שהשלהבת מהבהבת וחוזרת לעיקרה שהיא הגחלת ודובקת בה, וכמו החשבון כשיגיע לעשרה אם לא יחזור לאחד נפסק החשבון בידו כן (בנדפס: וכן) השלהבת אם אינה מדבקת בגחלת נפסקת ונכבית, נתברר לנו מיכן שלאחד הוא חוזר והוא עיקר ואינו חוזר לשנים. והחשבון כאלו קשר בו ותלוי ממנו, וכן השלהבת עם הגחלת שכשמהבהבת וחוזרת לעיקרה חוזרת ודבוקה בה ואינה נפסקת. וכן כל העולם כלו קשור בכחו של הב"ה ית' שהוא תחלה לכל תחלה. ולפני אחד מה אתה סופר כמו שאין אדם מוציא חשבון קודם לאחד אלא כל החשבון כלו אחריו כך הוא הכל הב"ה ברא והוא ראשון להם ואחרון (עיין עוד שם עמ' 165, ש' 26—30).

שורה 60. על ההקבלות בין המוג השולט בגוף האדם לבין מידות הנפש האישיות דברו קדמוני הרופאים ב"ספר אסף". אולם דברי מחברנו אינם הולמים לכל פרטיהם את האמור שם (כ"י Br. Mus. Or. 12.252 נא, א—ב ומה שהביא ז. מונטגר, מ ב ו א ל ס פ ר א ס פ ר ה ר ו פ א, עמ' 154—155) ויש עוד להתחקות אחרי מקורו שלפי שעה נעלם ממני. אביא רק לשם דוגמא מתוך כ"י ב.מ. הנ"ל (נא, ב) מה שיש לו ענין לכאן: כל בני האדם הנבראים מכוח יסוד הדם הזך והחני יהיו אדומים ומהירים ושמחים ושוחקים וצוחקים וכתם מראה פניהם טוב ואוהבי ענוה ואוהבי כל דבר זך וטהור ואוהבי שינה ויין ומותק ובשר. וכל בני אדם הנבראים מכח יסוד המרירה הזכה והצחה יהיו ערומים וגיבורים וחזקי לב ובעלי אומנות וחכמה ובעלי חימה לפי שעה וקצות איברי גופם קרים ורקיקים בגופיהם וכתם פניהם רע כמכורכם ודואג ובעלי מחשבות. וכל בני אדם הנבראים מכוח יסוד המרירה החזורה יהיו חלישי כח וקצורי הנפש ומרי נפש ומרובי חלאים ועצילים ויועצים וקנאים ויריאים ופוחדים ורכי לבב ובעלי מחשבות רעות ולא יישנו לרוב וכתמם שחרחור ורע וזעוף ואם יכעסו יאחרו ושוב מכצף אפם ונוטרים שנאה בלבם [וכו']. וכל בני אדם הנבראים מכח יסוד הליחה יהיו שמנים ולבנים וטובי מראה ושוכחים ובעלי מחשבות ורכים בשרם ועצילים וחלישי כח ואוכלים ושותים מעט וארוכי אף וכעס ויורוק עליהם השיבה בלא עת וידאגו בלבם ואין להם גאות ואוהבי המלוחים וישנים לרוב בכובד ראש.

שורה 56—75. גם בפירושו השני (כ"י ניו-יורק ב סט, ב—ע, ב) מתלבט ר' אלחנן באותו הבעיות. הוא כותב למשל (סט, ב—ע, א) : אין להרהר מאין יבא זה שאדם אחד טוב וצדיק ואחיו יהיה רע ורשע ומיום אשר נולדו הטוב הצדיק נוח לאומניו ולא יצעק ולא ישמיע קולו ואחיו הרע והרשע מיום הולדו וכאשר יגדל בן ג' שנים יצעק על אומניו עת יחסר לו ויגוש וישרט אותם והידוע כי שניהם עשה האלהים זה טוב וזה רע. הלא אלהים ברא יונה ועורב וחזיר וטלה, זה טמא וזה טהור. כך ברא רשע ברשעו וצדיק ברא תחלתו בטבעו להיות צדיק ולמה יעוררו בדין, זה לצדקו וזה לרשעו ונשמתם יצא[ה] ממוצא אחד, למה נתנה נשמה (בכה"י נשמת) זאת בישראל[אל] לירש טובה ולמה נתנה נשמת הגוי בתוכו לירש רעה הבורא עשה זה ישראל וזה גוי, אין להרהר בזה. וחכמי (בכה"י חכמים) ישראל[אל] ע"ה השיבו מעט כי כן אמר איוב (י, ז) על דעתך כי לא ארשע אם היית רוצה היית עושה אותי צדיק ביום שבראתני, א"ל הק' בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין ולפום צערא אגרא (עיין בבא בתרא טז, א ואבות ה, כג) עכ"ל. והולך ומפרש אותה הפיסקא של ס"י (א, ה, עומק טוב ועומק רע) גם בפנים אחרים" וז"ל : אל תשאל למה ייטיב יהוה לרעים ומריע לטובים (ומביא פסוקים ודברי חז"ל מן העניין) . . . למה יעשה הבורא י"ש כזאת (לפי האמור במלכים א, יז, לו וישעיה סג, יז) להתעות אדם מיראתו ולהקשיח לבו הוא יצר שברא אותו הבורא להבחין הצדיק להיות נבחן להיות צדיק על ידי יצר הרע שלא נפתה אחריו בפתותו אותו (. . .) ויצר הרע נקרא פשע שנ' (השוה תהלים לו, ב ויד, א שנתערבו בזכרוננו של המחבר) נאם פשע לרשע על כל מחשבות ומקרי[ם] כאלה היה תמים עם יי אלהיך (. . .) וחכמת רופאים וחכמת פילוסופים וחזוים בככבים על כל זה נאמ' (דברים יח, יג) תמים יהוה וגו'. כי אם הרשע והצדק מן הטבע למה יהיה לצדיק שכר ועונש ולפום צערא אגרא. — מעין זה נמצא גם אצל ר' אלעזר מגרמיזא אולם בניסוח שונה ביותר ממה שהוא לפנינו כאן (כ"י הנ"ל דף רמ"ו, א) : עומק רע אין להעמיק ולמצא ראש לקץ עמוק מחשבותיו שמחשב לעשות רע לרעים ולאשר מריע. עומק טוב אין אדם שימצא ראש וסוף לדעת כמה יכולת יש בו להרהר כך וכך ריבי רבבות יכולת וכח יש בו לעשות טוב או רע וכ'.

שורה 76—83. השוה פי' ר' אלעזר מגרמיזא (כ"י הנ"ל דף רמ"ו, א—ב) : . . . עומק ראשית, הרוצה להעמיק מחשבתו לראשית החל וטרימה(!) שום קודם העולם. עומק אחרית, לאחר העולם בסוף (. . .) , עומק רום המעמיק על בורא עולם כביכול עד כמה יכול שגייע הגדול כלפי רום למעלה למעלה. עומק תחת, כמה יכול להיות כלפי למטה עמוק עמוק ממי ימצאנו (השוה קהלת ז, כד). עומק! מזרח ומערב צפון ודרום, שיעמיק מכל צד לד' רוחות עד היכן הוא יכול להגיע. כל אלה אין להם סוף כי לגדולתו אין חקר וקצבה לא למעלה ולא למטה [ו]לא בד' רוחות. כשיחשוב כל אלה יחשוב כי הוא אדון על כל יחיד בעולמו אל מלך נאמן ומושל בכולם וממעון קדשו למעלה ועדי עד. ועל זה אמ' שלמה בחכמתו . . . (ומביא קהלת ג, יד—טו).

שורה 79. מקור המשל אינו ידוע לי ולא מצאתי באוצר המשלים והפתגמים של ישראל דוידון.

שורה 80—81. את דברי בן סירא מביא מחברנו גם בפירושו השני על ס"י, אולם בקשר אחר (העיון במעשיו הנפלאים של בורא עולם), כ"י ניו-יורק ב עז, א : יבין אדם המשכיל כי היוצר יצר כל יצור במדור זה בעבור האדם. שמש להאיר ולהכין כל יבול להתבשל, ירח למועדים, רוח וגשם להצמיח מגדים לאוכלו מגדת בואות שמש וממגדת גרש ירחים (השוה דברים לג, יד), והבהמות החזקות והגדולות ולעבודותיו והרוח והמים עבדיו לטחון תבואותיו ולשאת משאותיו בספינות. והכל שת היוצר תחת רגליו ונתן בו בינה לבנות ולעשות כל כלי מעשה, ומה יתרון לבורא בכל זאת. אך ישים האדם ללבו כי יוצרו יצרו להללו ולכבדו על אשר יכיר מגדולתו לפי שכלו כי בראותך פעולה נאה ידעת כי הפועל חכם ונבון כן תכיר הבורא מתוך מעשיו. ואל תחשוב מה הוא הבורא כי אש ונשמה אין אתה יכול להבין סוד מעלת בריאתם

ויסודם אף כי יוצר הכל מאין. ובמופלא ממך אל תדרש ובמכוסה ממך אל תחקור כי אין חקר בנסתרות, פי' אין לחקור דבר נסתר.

שורה 84—88. הושה במיוחס לרס"ג (דפוס ווארשא לו, א): נשמה היא מתולדת אש והיא התולדה של אש יצר טוב מאד והיא חמה ולחה כי היא בדם ולכן תולדות דם חם ולח, ויצה"ר נברא בטבע קר ולח שהוא תולדות המים, ולכך אדם שתולדתו הוא קר ויבש דרכו להיות צדיק גמור ומי שתולדתו ממים שהוא קר ולח דינו להיות רשע גמור, ומי שתולדתו מאויר שה[וא] רוח שהוא כדבר הנלוש ומעורב וממוצע בינתים שדומה קצת לאש וקצת למים דינו להיות בינוני.

שורה 96—99. רוח חן ותנונים, ע"פ הפסוק זכריה יב, י. רוח גבורה... בינה... דחוקיהו, עיין ישעיה יא, ב (ויש להעיר שבגמרא סנהדרין צג, ב, פירשו את הפסוק על משיח בן דוד ועיין ג"כ רש"י בפירוש התנ"ך על הפסוק). — רוח קנאה, ע"פ הפסוק במדבר ה, יד ועיין ברש"י סוטה ג, א, ד"ה והקב"ה מכריז עליו בגלוי, שנותן בלב בעלה לקנאות בה. — רוח פיתוי דנבות, עיין שבת קמט, ב, ומקבילות. — רוח מבעת דשאל, שמואל א', טז, יד. — רוח ההלך (שמואל ב', יב, ד) היינו יצר הרע על פי סיכה נב, ב. — דומה למה שכאן כתב מחברנו בשתי המהדורות של "סוד הסודות", כ"י ניו-יורק א קב, ב; ב נד, א: ... הנה [נא] רוח אלהים רעה מבעתך (שמואל א' טז, טו) אינו אומר שתחיה (??) אלהים רעה כי פירושו לרעה מבעתך, לרעתך מבעתך אותך להחטיאך בדם נקיים בדם דוד וכהני נוב. ואם יי אלהינו רוח גבורה דשמשון, רוח דעת ויראת אלהים, רוח עצה, רוח נבואה ממנו נצדק הצדיק, ממנו מתנבא הנביא, ורוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה, יד) ורוח שקר דנבות להטות רשע אחרי רעתו, רוח מחטיא שנא' (חבקוק א, יא) אז עבר רוח ואשם (במקרא: אז חלף רוח ויעבר ואשם). בכ"י פריס 815 נט, ב: והוא [ר"ל הרוח] מתחלק למינים הרבה והוה לרוח חכמה ולרוח גבורה ולרוח דעת ולרוח יראת יי וגם כתי' (שמות לא, ב—ד) ואמלא אותן רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת לחשוב מחשבות לעשות בזהב בכסף ובנחשת וממנו מתנבאים נביאים וממנו נצדקים צדיקים שנ' (במדבר יא, כה) והיה לי (במקרא: ויהי) כנוח עליהם הרוח ויתנבאו, וכתי' (מלאכי ב, ה) ואתנה לי (במקרא: ואתנם לו) מורא ויראני, ולתת (במקרא: שמות כ, כ: ובעבור תהיה) יראתו על פניהם לבלתי תחטאו. ופעמים שרוח אלהים שורה על אדם להצדיקו ופעמים שבא רוח אלהים על האדם להבעיתו ככתו' הנה רוח אלהים רעה מבעתך ואין לפרשו להיות רוח אלהים רעה אלא פי' לרעה שורה רוח אלהים להבעיתך וכן שרתה על נבוכדנצר להשתגע ולהיות נהפך לאיש אחר להיות דעתו באחת ולבהמות (אולי צ"ל כאחת בהמות) היער וכו'.

שורה 100—113: הושה דבריו בפירוש השני, כ"י ניו-יורק ב סג, א—ב (ובצורה הרבה יותר מקוצרת בכ"י פריס 815 סג, ב): רוח מרוח. הוציא ואצל רוח מרוח ונפח בתוך המים ונעשה חלל העולם בתוך המים [...]. והרוח הזה יצא מעשתון אלף נתמלא כל העולם גיהור אויר הוא סערה לחה במים. אז יצא מ"ם מלפני עשתון רוח האלהים החיים (!) להשמעות הנה (?) דומם ורמה הסערה ושקעה הלחות להיות למים למטה ורוח סערה נשאר רוח לבדו יבש בלי לחות על המים, על כן הרוח מצוי תמיד על המינים] כי [משם?] תולדת בריאתו. חצה את המים לשלשה. העליון תלוי במאמר מעל לרקיע, התחתון נקפה לשלג והשלג לעפר הארץ שנ' (איוב לו, ו) כי לשלג יאמר הוא ארץ. האמצעי הקוה לימים ולמי התהום, ושליש התחתון נחצב לתוהו ובוהו רפש וטיט וממנו נברא הכל [על פי ס"א, יא וג, ב]. התהו נחלק לארבע לחיים לקפואים לצמחים לגזולים וקע הארץ מאתי (ישעיה מד, כד) א"ר שבתאי כמו מאשי תיר מתחלפת בשין [עיין ס' חכמוני עמ' 41, ש' 16—17; יש להעיר שכל הקוסמולוגיא המוצעת כאן מושפעת מהשקפותיו של ר' שבתאי דונולו, שם, עמ' 39, ש' 24 — עמ' 41, ש' 22] כמו אשה תרגו' אתתא. ושרף באשו הגדולה את הארץ והוא היוצא מן

הצורים הכנוס מאז בצור ושמור שם. נגלה באורו על המים ויצא אש מן המים העליונים התלולים במאמרו [ו] שרף בו תהוה וקפאו הקפואים לארץ מרפש וטיט הנשוף ונחלקו [ה] קפואים למתכות לאבנים למינים רבים למלח לגפרית לזרניך למיני צבעים לזיווק הוא חיות הארץ הוא דם הארץ לפי תפלות אומות העולם. הקפואי לבדו עומד. הצומח קפואי וצומח, החי קפואי וצומח [ו] חי ונוול, והאש יצא מעשתון שין כשנגלה באורו על המים העליונים וזהו מ מ ד ו מ מ ת ש ין ש ו ר ק ת (השוה ס"י ו, א) וכו'. ועוד שם עו, א: עמודי שמים מים ורוח הוא האויר הראשון הוא הגי הור אשר יצא מעשתון אלף. ועיין גם כן ב"סוד הסודות" כ"י ניו-יורק א קא, א; ב נב, א: מ נ ש מ ת א ל י ת נ ק ר ח ו ר ח ב מ י מ ב מ ו צ ק (איוב לו, י) הוא הגי הור אשר יצא מעשתון אלף נתמלא החלל גי הור הוא מים ורוח יחד הוציא מין העשתון מ"ם דרום (?) רוח הסערה אשר בגיהור ושקעו מים למטה ובשאר רוח למעלה לכן רוח מצוי על מים כי שניהם בריאה אחת להם והם קרובים זה לזה בטבע לח ללח. — מילת גי הור כנראה מיוחדת למחברנו (אינה אצל בן-יהודה). ומשמעותה נקבעת רק על פי הגדרתו של המחבר עצמו ומתוך הענין היינו שהוא כעין איד הממלא את חלל העולם. השימוש במילת עשתון במספר יחיד בלתי רגיל (בן-יהודה אינו מביא אף דוגמה אחת לכך).

שורה 131—114. בנדפס ע"ש רס"ג (על אתר, דפוס ווארשא מה, א) מפרש באופן דומה קצת: אש שהוא (!) זכר עולה למעלה לעולם וגם חומו יותר למעלה מלמטה וסימן לדבר קדרה על האש. ומים נקבה ויורדין למטה, ולכן כשהמים בתוך הענן שהוא של אש ומתאוה הענן לעלות כדרך תולדות האש והמים מתאווין לרדת כדרך תולדות נקבה, ואו הרוח שהוא ממוצע בינתיים ומחותל בו זכר ונקבה מעלה אותם לעננים בע"כ של מים למעלה עד הרקיע. אבל ר' הברצלוני מביא דברי מפרש אלמוני שהוא סובר להפך: המים זכרים... והאש נקבה (עיין פס"י עמ' 225, ש' 10—11, והשוה שם עמ' 226, ש' 11—12).

שורה 150—144. בהם נוהג... עולם שנה ונפש. השוה ס' חכמוני עמ' 84, ש' 5—13 ובנדפס על שם ר' סעדיה גאון (על ס"ב, ו).

ר' סעדיה גאון

וכנגד כל החפצים שבעולם שהן כ"ב, ג' ז' וי"ב סך כ"ב, בעולם בשנה בנפש, ג' ראש בטן וגויה, ז' שערים בראש וי"ב מנהיגים, וכן ג' בתלי וז' כוכבים וי"ב מזלות וכן שנה קור וחום ורויה וז' ימים וי"ב חדשים. וזהו סימן מן הבורא שאותיות אלו עולין כ"ב. וברא כל אלו החפצים שהם כ"ב.

ס' חכמוני

וראיה לדברי האלהות ג' עדים נאמנים, עולם, שנה, נפש: עולם, ספירתו בעשרה, ז' וג', ג' מים רוח אש, וז' הכוכבים, ועל ספירת העשרה של עולם נספרים אף י"ב מזלות, הנה כ"ב ספירות יש לעולם. שנה, ספירתה בעשרה, ז' וג', ג' קור וחום ורויה מכריע בין קור לחום, וז' ימי בראשית הם ז' ימי השבוע, ועליהם נספרים ונוספים אף י"ב חדשים הנה כ"ב ספירות לשנה: נפש, ספירתה בעשרה, ז' וג', ג' ראש בטן וגויה מכריע בין הראש ובין הבטן, וז' שערים והם נספרים, ונוספים אף י"ב מנהיגים הנה כ"ב ספירות לנפש.

דברי ר' שבתי דונולו הועתקו בפירושו ר' אלעזר מגרמיוזא (כ"י הנ"ל, דף רעז, ב). השוה גם כן פ"י ס"י לר"י הברצלוני עמ' 267, ש' 38 — עמ' 268, ש' 2.

שורה 155—150. ת ל י, עיין להלן ש' 454—469 ו-478—482 ובברייתא דשמואל הקטן פרק ראשון ופרק שני (והשוה גם ס' חכמוני עמ' 80, ש' 1—3: והוא [התלי] המוליך והמביא את המאורות ואת הכוכבים ואת המזלות ממזרח למערב וממערב למזרח) ובסוף פרק שמיני.

שורה 161—163. וגם הנפש... עיין להלן ש' 312—314 והערותי שם. על הלב שומעים אנו בספר אסף כ"י 12.252, Br. Mus. Or., דף נד, א—ב: הלב הוא בית חדר הנפש מעיין עצור הדם. והוא המהרהר והחשיב (!) והמיעץ והמתאוה ומשם יולד עומק החכמה והבינה ועל כן ראוי ללב

פריס 815 ס, א, אבל המונח "עולם ההתנשאות" אינו מופיע לא שם ולא ב"בריייתא". שורה 165. הנפש הזאת... אין כאן להאריך על החלוקה הידועה של שלושה כחות הנפש או של שלושה נפשות. אולם לא ברור לי אם מחברנו שאב את המונחים "רוח צמחי, ר' בהמי, ר' אנושי" מאיזה מקור מסויים או אם יש בשימוש לשונו משום חידוש טרמינולוגי. על אף אי-הבהירות השולטת בפס' ס"י של ר' יהודה הברצלוני בין מבחינת הגוסס בין מבחינת הלשון ותכופות גם מבחינת הרעיון נראה לי שיש להשוות עם מה שלפנינו את דבריו שם, עמ' 180, ש' 30 והלאה... היא [הנפש] מתחלקת לג' חלקים פנימי[נ] י תיכוני חיצוני... ושם עמ' 181, ש' 4: וזו היא כחה של פנימית העודפת על חברותיה שהם ישנים (!) והיא אינה ישנה כל ימיה עד יציאתה מן הנדן. ועוד כי התיכוני והחיצוני בה תלויים ואין להן רשות בה כאשר תשנו (!) אלו שתיים והיא יוצאת מן הגוף דומה למת ואינו רואה ואינו שומע ולא ממשש ולא יודע מאומה בעבורה ואם יודע חלומות למענה היא. — בפירוש השני על ספר יצירה כ"י גיו"יורק ב סה, א, אנו פוגשים באותה חלוקה אבל מתוך שימוש במונחים שונים: נעלם (צ"ל ועולם) הנפש מתואר שלש אופנים. האחד רוח המפרה, השני הוא רוח חיים, השלישי הנשמה בהיותה באדם. רוח המפרה הנה בכל דבר הפרה ורבה ועושה פרי מפרי בין בחי בין בצמח, רוח חיים בכל חי, הנשמה לבד באדם ולמעלה פירשה (!) יסודה ומשכנה על המות. רוח חיים רואה שומע וטועם וטועם הלעט (צ"ל: ולועט) ומריח. הנשמה מבינה בין טוב לרע והיא יצר טוב ורוח אשר בכל חי מאוה ומחמד למלא תאותו והוא נקשר בחום הדם האדום. ואם תמשך הנשמה אחר התאוה אז היא מלאה כמראה כתמי דם באודם להראות כי נמשכה אחר תאות הדם ותנתן לבסופה בנהיגם או בדין אחר. אחר יום הדין שבה בלא כתם אל האלהים אשר נתנה. — ועוד שם דף סה, ב: רוח מפרה ורוח חיים מתים והנשמה לא תמות. רוח מפרה ורוח חיים ישנים והנשמה לא תישן אבל שטה ועפה בלילה לקרוב או למרחק או הוא חולם שהוא עף (!) ופעמים שהיא חושבת בענין שראה האדם באותו יום, ופעמים שהיסוד הקר מבעיתה בחלום או עשני מאכלים או משתאות הנעים העולים אל המוח משכן הנשמה מְצַרִים (הניקוד בכה"י) לה או שד מפתה אותה או חולם (!) מתוך תאוה כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והצמא והנה שותה (השוה ישעיה כט, ח) או תאות אשה. ובעת ישן אדם וצריך לקום בעוד לילה הנשמה ערה ומקיצה רוח חיים ללכת לדרכו.

שורה 179—182. ואם תרצה להבין... ולא בבהלה. השוה פ' ס"י לר' יהודה בן ברזילי, עמ' 181, ש' 8—11: והרוצה להבין צדקת דברינו יראה כאשר הוא חלם חלום ופתאום יקיצוהו משנתו יבהל ויתחלש ועל לבו נוצרת כצפור קטנה היא הנפש ששבה במהרה ואם היא תשוב מרצונה יעיר את האדם משנתו בלי יבהל (עיין מה שהעיר על זה ד. קויפמאן, שם, עמ' 342). מפירושו של ר' יהודה בן ברזילי או מאיזה מקור משותף נתגלגלו הדברים למחברינו וגם למיוחס לסעדיה וס' רוזיאל. והנה במיוחס לסעדיה (על ס"י א, יב, דפוס ווארשא, לד, ב): לכך כשהאדם ישן יוצאת נשמתו לחוץ וחוזרת דרך נחיריו והנה היא סמוכה לגופו וערה לפניו וכשהאדם רוצה להקיץ משנתו היא מעוררתו וכשהוא מקיץ בבהלה כשמקיץ אותו הנשמה ממהרת להכירו ולהכנס בתוך נחיריו ולכך אדם כשמקיץ משנתו בפתע פתאום הוא מתבהל ועל ידי כך שהנשמה יוצאת ומשוטטת אנה ואנה באים חלומות כי הולכת בדרך רחוק וחוזרת ומגדת לרעייה מה שמצאה ושראתה. ובספר רוזיאל (דפוס א"ד, י, א): ואולם האדם שישן ומקיץ אותו בבהלה ויתבהל הגוף ועל לבו נודדת כציפור קטנה היא הנפש ששבה ואם היא תשוב מרצונה מעיר בלי בהלה כמו קרוב לשחרית או הנפש במלונה.

שורה 195. סלמנדרא עיין במלונג של י. לוי 533, וברש"י חולין קכו, א, ד"ה וסלמנדרא: שרץ הנוצר מן האויר מעצי הדס על ידי כשפים והסך מדמו אין האור שולט בו. ובספר חסידים, ירושלים, תשי"ז, ס' תתריד, ובמקור חסד שם. גם יש להעיר שר' ברכיה הנקדן הוסיף בתרגום ה"Quaestiones Naturales של Adelard of Bath במקום שהמחבר הנוצרי מדבר על היצורים מיסוד האש את ה"עוף (!) הנקרא סלמנדר", עיין מהדורת

M. Müller, מונסטר, 1394, עמ' 10 הערה 1 (הוצאת התרגום העברי ס' דודי ונכדי מהדורת ח. גולנץ, אוקספורד 1920, לא היתה לפני). — רעיון דומה למה שכאן (אבל ללא הזכרת הסלמנדרא בשם) נמצא בפירוש השני על ס"י לשתי מהדורותיו:

כ"י ניריורק ב סו, א. כ"י פריס 815 סד, ב.

ובגהינם הרבה מיני אש אוכלת ושותה אש | נפשות הרשעים | נתונות לה (!לגהיגום?) שרמה ותולעה גדלים בתוכה כדגים במים בגופות ונדונות בשבעה מיני אש ובשבעה מיני שנ' (ישעיה סו, כד) כי תולעתם לא תולעת חייה בתוך האש שנ' כי תולעתם תמות ואשם לא תכבה. וכו'

ואולי נבעו הדברים ממקור נוצרי; עיין מה שכתבתי על זה בלועזית במאמרי המובא בהקדמה. שורה 208. על אריס (בלשון יון ἰρις) עיין L. Venetianer, Asaf Judaeus, עמ' 50 ו-125. — אשפתולא, איני יודע מה טיבו של שם זה. קשה לזהותו עם אספדולוס (= עירית, עריוני, Venetianer, שם, עמ' 28 ו-168 ועיין בתוספות הערוך השלם, עמ' 310) שהוא צמח אחר. שורה 214—221. דברי מחברינו נובעים כנראה מן ה"ברייתא דיוסף בן עוזיאל" (עיין א. עפשטיין מקדמוניות היהודים. עמ' רלב ורמא—רמח) או ממקור משותף, ואלו דבריו של הברייתא על פי כתב-יד פריס הדי משובשים (770 לד, ב: 815 סא, א): אלו שבעה (!) גיבורי כח המשרתים לפני הפרגוד כוכביאל פדאל מיכאל מימין, עזריאל בריאל שמועיאל גבריאל רפאל אחורי הכסא והדניאל שמע' המשל ופחד זהו מיכאל וגבריאל לפניו רגעיאל דניאל אוריאל לימין שני גבורי כח שרים גדולים מקבלי גזירות סבואל וגליצור שם לפנים משה ואהרן אלעזר ואיתמר כהנים. — דברי הברייתא מובאים, בנוסח שונה קצת ב"סוד הסודות" אולם גם שם אין כל הפרטים שוים בשתי המהדורות:

כ"י פריס 815 סא, א.

כ"י ניריורק א קה, ב; ב נו, ב.

אלה שבעה (!) גבורי כח אשר לפנים לפרכת, כוכביאל פדאל מיכאל מן הימין לכסא, עזריאל זכריאל שמועיאל משמאל, גב-ריאל רפאל אחזיאל אחרי הכסא, רגעיאל דניאל אוריאל מלאכי פניו לפני הכסא. על ימין שני שרים גבורי כח שביביאל ופודיאל, על שמאלו שני שרים גבורי כח מקבלי גזירות הבואל וגליצור משה אהרון אלעזר ואיתמר כהניו לפניו והכל תוך הפרוכת הצבוע כמראה החשמל הפרוש בעגולה.

השקפה זו חוזרת גם כן בכתבי ר' אלעזר מגרמיזא. בהלכות הכסא שלו (כ"י מונכן 81 צו, ב, ס' סודי רוייא הנדפס לא היה לפני) הוא כותב: ופרוכת אש פרוסה לפני הכסא וז' שמשו גבורי חיל כח (!) לפניו ולפנים מן הפרוכת בחוץ הכסא י"ב ממונים לכל רוח שלשה ואלו הן: כוכביאל פדיאל מיכאל שמן הימין, ומן השמאל עזריאל זכריאל (?) שמעיאל, גבריאל רפאל אחריאל (!) לאחורין], ולפניו רגעיאל רמאל אוריאל. יתברך שמו בפי כל המהולל יושב באמצע ומראית כבודו כעין החשמל ועל ימיו שני שרים גבורי כח שביביאל (!) ופחדיאל ועל שמאלו גבורי כח שלשה (!) הם דיבוריאל וגליצור. . . ושוב בסוד התפלות שלו (כ"י פריס 772 קנו, א) הוא כותב: וכנגד י"ב קדושות המקיפים את כסא הכבוד ג' בכל צד אלו הן: כוכביאל פדיאל מיכאל מימין, עזריאל בריאל שמועיאל משמאל, גבריאל רפאל מחויאל לאחורין, רגעיאל רמאל אוריאל לפניו והכסא באמצע. ועיין ס' ערוגת הבושם מהדורת א. א. אורבך, כרך א', עמ' 285 ובהערה 10, שם. מכל המובא כאן יוצא בבירור שאנו עומדים בפני מסורות חלוקות שכולן מוסבות על ענין אחד.

שורה 226—236. השוה דבריו בפירוש השני, כ"י ניריורק ב עז, ב: עשר ספירות צפייתן

וכו' כלומ' אל ישא אדם מחשבתו לחשוב בתכליתם להתישב לידע אמתת הדברים כי לא ישיג התכלית כי אם ברצוא ושוב. שכן חיות הקדש עושין כשמתכלין בכסא שנ' (יחזק' א, יד). והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק מפני אימת היושב על הכסא ברוך הוא. ולמאמר כסופה ירדפון. המדבר בזה הענין ימהר כסופה שלא להרחיב לבו בדברים כמו בשאר חכמות שלא יצא לתרבות רעה כאחר להפך הקערה על פיה. ואחר גמר דבריו ישתחוה שכן עושין המלאכים המשרתים לפניו לאחר גמר שירהם (!) ומהלילהם בענייני שבחיו רצים להשתחוות לפני כסאו. — ב"סוד הסודות" כותב ר' אלחנן תוך דבריו על ה"כרוב הקדוש" (כ"י גיורק א קג, ב—קד, א; ב נו, א—ב): כרוב וחיה ואופן וגלגל פונים בעת המהלל אל הכרוב הקדוש אשר על ראש החיות משכן לרוח אלהים חיים, פי' רוח אלהים הרוח שהוא אלהים אדון ושופט ודן כל יצור ביושר ומשפט אל אמונה צדיק וישר נורא ונשגב. וזה שמעתי יושר ומשפט חוצב להבות אש נורא ונשגב יושב הכרובים. כן היו משרתים לפניו מלאכי השרת במחול. הטהר בנקיון כפים והשתחוה ככתו' ולמאמר כסופה ירדפון ולפני כסאו הם משתחוים בשעה שמספרים במעשה קדושת השכינה משתחוים אחר שדברו בהם ברצוא ושוב פי' במהירות שלא להרהר אחר שגמרו פרק מהללם בעניין השכינה וכו'.

שורה 229. בזק, השוה פי' ס"י לר"י הברצלוני, עמ' 161, ש' 37—162, ש' 2 (על פי חגיגה יג, ב): מאי כמראה הבזק אמ' רב יהודה אמ' רב כאור היוצא מבין החרסים, ופי' כשלהבת האור היוצא מפי הכבשן שבפיה חרסים של להב האור מבריק מתוכם וחוזר כהרף עין ואינו מפסיק אלא הולך ושב לאלתר כך רצות החיות רצוא ושוב בריצה אחת כל העולם ואינו מתעכב יותר ריצתן אלא כהרף עין ודימה אותו השיעור לאור היוצא מבין החרסים שהוא מראה הבזק.

שורה 263—273. השוה המקבילות בברייתא דמזלות, ד (ש"א וורטימר — א. וורטימר, בתי מדרשות, ירושלים, תש"טז, עמ' 16—18) ובס' רזיאל יג, ב, ש' 9—11 (משובש).

ברייתא דמזלות

ס' רזיאל

וחכמים אומרים הרקיע עשוי כקובעת [גלגל] קבוע והמזלות חוזרין [בן], וחכמי הגוים אומרים המזלות קבועים בו והגלגל חוזר. תשובה השיבו חכמים על דבריהם עגלה בצפון ועקרב בדרום מעולם לא נראה עגלה בדרום ולא עקרב בצפון. עגלה אינה זזה ממקומה אלא חוזרת כמין גלגל. חכמי הגוים אומרים מקום העגלה מוכיח שהמזלות קבועין והגלגל חוזר כמין טורטן. אמרו חכמי הגוים שעגלה היא משור.

חכמי ישראל אומרים הרקיע עשוי כקובה גלגל קבוע ומזלות חוזרים, חכמי אומות אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים בו. והשיבו חכמים לדבריהם לא מצינו עקרב בדרום ועגלה בצפון עגלה לא זזה ממקו' לא חוזרת כמו גלגל.

שורה 274. כאדם העושה כלי זכוכית ונופת בו וכו'. מקור הדברים בס' חכמוני, עמ' 39, ש' 5—18, שהוא מתאר את מלאכת הזגג ביתר דיוק (עיי' שם כי האריד), ומשם הועתק, בקצת הרחבה ושינוי בפי' ר' אלעזר מגרמיזא, כ"י הנ"ל, דף רמח, א—ב (בנדפס על שם הר"א מגרמיזא בדפוס ווארשא אינו) והשוה גם במיוחד לרס"ג על ס"א, י, דפוס ווארשא, ל, ב—לא, א: . . . להשכיל האוון ככלי זכוכית העשוי בנפיחה כן האותיות נעשו מרוח הקב"ה.

שורה 306—310. ולולי יצר הטוב וכו'. רעיון דומה, הגם שאינו עולה בקנה אחד עם דברי מחברנו, בפי' ס"י לר"י הברצלוני, עמ' 262, ש' 12—18: שהמקום ברא הרע וברא הטוב שינצח אותו שאם לא היה הרע נברא לא היו הצדיקים מקבלים שכר שכיון שרע נברא ומצוי והצדיקים פורשין ממנו ואוחזין הטוב והישר הם זוכים לפני הבורא כי הבורא ברא את האדם רשאי ושליט בנפשו וברוחו ולא מוכרח והרע והטוב מצויין לפניו הוא שליט בנפשו ובכולם שאם רצה לעשות הטוב הרי יש לו זכות לפני המקום ואם רצה לעשות הרע הרי יש לו עון והמקום נפרע ממנו ולכך ברא המקום גן עדן וגיהנם וזהו טוב לעומת רע. . .

שורה 312—314. עיין בפירוש השני כ"י גיורק פ ע, ב—עא, א: הגשמה היא מעין החכמה

בשלושה מקומות בראש, במצח, בקדקוד ותוך ושניהם על המוח. הזכרון בקדקוד אחורי העורף להתחיל כל עצה מה לעשות שוכן במצח ומעין (?) לשניהם על המוח, והבן (?) אם יחשוב אדם לעשות יטה פניו למטה, ואם יחשב לזכור יטה קדקודו למטה ופניו למעלה. והמחשב בהנהגה לא יטה לפניו ולאחוריו ראשו כי יניחנו זקוף כקומת הלובן. והנשמה מרחת (?) על הלב והלב מבין בחדרי בינה אשר בו מה לעשות ומן הלב תנוח על הכליות ושם תאיר העינה (!??!). והיה כאשר נסתמו בחולי דרכי הנשמה מן הראש ללב ולכליות, ומן קדקוד למוח הראש ומן המוח למצח אז יחלה הדעת וגם בלחלוח המוח בליחה וביובש המוח יחלה הדעת ותפוח הנשמה כי הנשמה להבה ולהבה לא תצליח להיות מיושבת לא בלח מאד ולא ביבש מאד כגחלת ועץ לח כי לא תכון להבה בעץ משוך ממים לא בגחלת. השוה לעיל ש' 161—163. בספר אסף מאריך על מקומו של המוח בתוך הגוף ובתפקידו בחיי הנפש. בין השאר נאמר שם (כ"י הנ"ל גא. ב—גב, ב) : וידברו [חכמי הרפואה] עוד על הנפש ומכון הגוף וחזקת הדעת הוא מוח הראש כי בהכבד המוח תיכון הדעת ובהקל המוח תחסר גם הדעת. ואשר יחס כל הגוף לשירותו ולחזקתו גם המוח יכון על מכוונותיו לחזק וליכון כל הגוף בשלום ובמרפא בבינה ובדעת כי תמתיק הנפש ויטיב הלב להיטיב כל הגוף כי הלב הוא מקור הנפש ומשם תעלה הנפש אל חדרי המוח אשר בראשו [. . .]. וגם משם תרד אל חדרים אשר תהיה בתחתית הגוף אשר שם מכוונות הדעת והבינה [. . .]. בואת ידענו כי מכון הדעת במוח הראש ומכון הבינה בלבב ומקום הפחד במחשכי הגוף במקום אשר תתגרה המרירה השחורה. — עיין גם בס' חכמוני עמ' 19, ש' 9—15 : וכמו אשר שכן האלהים שכינתו הקדושה בשמים העליונים. . . כן שכן את רוח נשמת החיים והדעת והבינה בקרום של מוח של ראש שנקרם על המוח ועל הליחה, ומוה נבין האמת כי אם נקרע המוח מיד ימות האדם על אשר בו מכון רוח החיים. וכמו ששכן האלהים שכינתו הקדושה במערב כן שכן את המוח אחרי הראש על האזנים ושכן רוח החיים על המוח. אין ספק שמכאן נבעו דברי ר' אלעזר מגרמיזא בס' חכמת הנפש (לפני היה בשעת העריכה רק כ"י פריס 850 קד, א—ב) : עומק מעשה הנשמה ודימוי מעלה (!) זה עולם הנשמה על המוח מדורה ושם יושבת כמלך על כסאו והגלגלת עשוי (!) כרקיע [. . .]. כן שכן [= שייכן] את רוח נשמת חיים בקרום המוח על ראש הנקרם על המוח שלו על הליחה וברא ליחה סביב למוח הראש שלא יתייבש המוח מחום הקרבים העולה מלמטה למעלה אל הראש ותדע שמכוון (?) הרוח על המוח שאם ינקב הקרום מיד ימות הגוף. — ובמיוחד לרס"ג (על ס"ה, ב דפוס ווארשא נח, א) : המוח הוא העליון וכחו חם ולח ונשמת אלהים חיים שוכן (!) בין שני קרומיו ולכן ימות האדם כשניקב אחד מן הקרומים.

שורה 316—327. מחברינו השתמש כאן בהקדמה לספר אסף הרופא (שנדפסה זה לא כבר בצירוף הערות ע"י ד"ר ז. מונטנר, מ ב ו א ל ס פ ר א ס פ ה ר ו פ א, ירושלים תשי"ח, עמ' 148—154, השוה, שם, עמ', 50—53, 65) אבל הטכסט היה לפניו בצורה שונה הרבה מן כתבי היד הידועים כעת, אם לא נאמר ששאב גם כן ממקור אחר. "איצפוקר ההינדי" ו"תיאפילוס המישעי מארץ מואב", לא נזכרו בספר אסף שלפנינו. על תיאופולוס הביזאנטי (לא ידעתי מפני מה ייחס אותו מחברנו אל "מישע" ואל "ארץ מואב") ישנן ידיעות ממקורות יוניים; עיין מה שכתב K. Krumbacher, *PW* VII, 2148-9 (ערך Theophilus) והשוה (16) *Gesch. der byz. Lit.*², עמ' 614 ו-616 ושטינשנידר *HÜG*, עמ' 833. — את "איצפוקר ההנדי" לא עלה בידי לזהות. אין דמיון בין המילה ובין שמות רופאי הודו שזכו לפרסום כמו Agnivesa, Atreya, Châraka, Surruta. אולי יש להביא בחשבון את האפשרות ש"איצפוקר" אינו שם איש אלא שם ספר שכן אנו רואים ששם ספר רפואה בסנסקריט AṢṬĀNGAHRDAYA נשתבש במקורות ערביים (פארסת ון' אבי אציבעה) ل استنكر او استنكر (השוה *M. Z. Siddiqi*, *Studies in Arabic and Persian Medical Literature*, Calcutta, 1959, עמ' 61); אמנם הש" ערה זו נראית לי רחוקה מכמה טעמים (קושי פליאוגראפי, איידיעתנו את חוליות הקשר שהיה יכול להתקיים בין ר' אלחנן ובין מקורות ערביים על תולדות חכמת הרפואה) ואני מביעה רק כדי להעיר את תשומת לבם של החוקרים המומחים על הבעיה.

שורה 328–344. על חלוקת השנים עשר מזלות בין היסודות הארבעה מדובר כבר בברייתא שמואל פרק ו' ובברייתא דמזלות ס' י"א. מחברנו אינו משתמש במונח היוני טריגון וכנראה לא הושפע גם כן מעיוני ר' אברהם בר חייא בס' מגלת המגלה שער חמישי. יש להעיר שבפירוש השני (כ"י ניריורק ב עא, ב—עב, א) הוא מבאר את ס"ו, ב—ג מבחינת חכמת הרפואה, אף על פי שהוא מאריך שם (עג, א—עה, ב) בהשפעת המזלות והכוכבים על גורל בני אדם.

שורה 347. משל ל י נ ו ק וכו'. השוה פס"י לר"י הברצלוני, עמ' 162, ש' 17—24, הגם שדבריו נאמרו בקשר שונה ממה שלפנינו כאן: ומוזה הענין חייב הרב המלמד לתלמידו שילמד בנחת ממעלה למעלה ולא ילמדנו פתאום בעמוק בפעם [...]. ובזה הענין ינהגו כגמול מחלב שיאכילנו מעט מעט עד שיתחוק על הלחם ויאכלנו בתאוה ויועילנו ולא יזיקנו [...]. ת[ו]עלת זה הדבר כולו כי ינהלם בלש עד שוב אליהם וכן נעשו האותיות נפרדות ואחר כך התיבות ואח"כ המקרא אף התלמוד אף הפיוט וכו'.

שורה 378. בספר אסף מאריך באמת על היחס בין התקופות ובריאות הגוף. עיין מה שכתב על זה L. Venetianer ב"ספר הנ"ל, עמ' 78, נביא לדוגמא (מתוך כ"י ב. מ. הנ"ל סו, ב—סז, א): ואלמדך כי התקופות לרבעי השנה הם ארבעה (!) תקופות כנגד ארבעת מוסדות הגוף הם דם וליחה ומרירה אדומה ומרירה שחורה. בתקופות כנגדם קור וחום וקיץ וחורף. וזה לך תחילת פשר הבריאה הראשונה שנבראה מאש ומים ועפר ורוח וגם מאלה נחלקו ארבע מוסדות בני אדם לארבעה גורלות. מתחיל במרירה האדומה שהיא כנגד האש, והשחורה כנגד העפר, והליחה כנגד המים, והדם כנגד הרוח. אמנם כי הדם הוא הנפש והנפש היא הרוח. וכן פירשו חכמים הקדמונים את ארבעת מוסדות הגוף למחלקות האלה. כוח החום הוא האביב חם ומתוק וערב וחזקת ממשלתו כנגד הדם כי הדם נברא כנגד חום האביב. וחום האביב כנגד חום הרוח. וכוח הרוח חם ולח, וכוח הדם חם ולח, וחודשי החום ניסן אייר סיון. והקיץ חם ויבש וממשלתו כנגד המרירה האדומה וכו'.

שורה 415–424. עיין בפ' ס"י לר"י הברצלוני, עמ' 247, ש' 30—39 (המשפט על טבעי שבעה כוכבי לכת מקוטע לפנינו). אם מפרשנו לא העתיק דוקא את דברי הברצלוני היה להם מקור משותף שאמנם לא עלה בידי לזהותו. השיעורים שניתנו על ידי ר' שלמה ו' גבירול בכתר מלכות שונים לגמרי ממה שהוא כאן.

שורה 464. במקבילה, כ"י ניריורק ב ס, א, ש' 2 הגירסא: ארץ נוד וכספונור (מלת כ ס פ ו - נ ו ר תלויה בין השיטין).

שורה 484. ח י ל. עיין ברכות לב, ב: י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל. בעוד שרש"י כיוון בפירושו אל הוראתו המקורית של המילה (ראשי גייסות וחבורות חלוקות), העיר לנכון המהדיר ב ב ת י מ ד ר ש ו ת, כרך ב', עמ' יב, ש"הוראת מלת חילות פה הוא חלק של מזל, ובהוראה זו השתמשו במלה זאת גם הגאונים הקדמונים בתשובותיהם" (ומביא כמה דוגמאות). — מכאן ואילך שימש למחברנו כמקור ראשי פרק ו' ה' במה דורת מ. היגר, חורב, ח, עמ' 97–101 שלא היתה לפני בשעת גמר מלאכה של פרקי דר' אליעזר, כנראה בנוסח שונה קצת מן הנדפס. (השוה גם ס' רזיאל, דפוס אמשטרדם, עמוד ב' של הדף הבלתי מוסמן בין דף י"ח ודף י"ט, שהטכסט שם משובש ביותר). עיין גם כן פס"י לר"י הברצלוני עמ' 160, ש' 19—23 (שם, שורה 21 נדפס כ ל נ ה במקום ב ל ג ה שגשמר גם בס' רזיאל ובכתבי יד של פרקי דר' אליעזר, כפי שהעיר ג. פרידלנדר בתרגומו האנגלי *Pirqê de Rabbi Eliezer* לונדון, 1916, עמ' 38, הערה 5). בעוד שבדפוסים נשתבש לשבתא. על ה"חלונות" (כאן ש' 496) עיין ירושלמי ראש השנה ב, ה, דף נ"ח ע"א, ש' 41 והלאה: שלוש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהן העולם וכו' (השוה במדרש הדי מאוחר שמות רבה, טו, כב, על תהלים ק"ד, י"ט ע"ש ה י ר ת ל מ ו ע ד י מ ש מ י ד ע מ ב ו א ו). בדרך כלל עיין פרידלנדר, שם, עמ' 37, הערה 6.

שורה 576. ר' אלחנן מביא את המשל הזה גם במאמר שיחדד למהלך החמה והלבנה (עיין בהקדמה): כ"י ניריורק ב ס, ב, ש' 6 והלאה; כ"י פריס 815 סב, א, ש' 35 והלאה.